

РУСИНИ

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XX, č. 6 / 2010

**Мгр. Марек ҐАЙ:
Сучасный став
народностного
школства
і перспектivy
до будучности.**

6. – 9. стор.

**Популарна інтерпретка
русињських народных
співанок АННА ПОРАЧОВА,
яка выступать на многих
культурных акціях Русинів.**

Фотка А. З.

**Наша молода юбіланта: поетка,
учителька, научна працівнічка
і культурно-освітня активістка
Лемків у Польску –**

ОЛЕНА ДУЦЬ-ФАЙФЕР.

14. стор.

Фотка: А. З.

• 15. октобра 2010 СНМ – Музей русиньской культуры у Пряшові приправив у своїх просторах Выставку сільських кронік і памятных книг а многы (тоты найстаршы) заінтересовали і нашого русиньского актівісту і дописователя Юдр. Петра Крайняка (першы зліва).

• 25. октобра 2010 на челі з ведучов Е. Добош 15 норьских перекладателів навщівило Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской універзїты в Пряшові а інтересовали ся діятельностью інштїтуту, сучаснов русиньсков літературов і єй можным перекладом до іншых языків.

Марія ҐІРОВА, Снина

Марія ҐІРОВА

ВІНЧУЄМЕ З ЦІЛОЙ ДУШЫ

Новый рік уж пришов
А мы так вірime,
Же од того, што одышов,
Щастливіший буде.

Же не буде біды, плачу,
Трапы без роботы,
Же ся кождому з нас сповнять
Вшыткы нашы тужбы.

І так з сердця собі жычме,
Жебы ся так стало,
Жебы сонце превелике
Кждому світило.

Вінчуйме сі з цілой душы
мір, ласку і покій,
няй нас добро лем провадить
на каждіцькім кроці.

Няй хвороты нас обходять,
Вшытко зле на світі,
Няй до красы вырастають
Нашы милы діти.

НА НОВЫЙ РІК

Щастя, здравя, ласку, покій,
зо сердець нам няй стратить ся
непокій.

Жебы живот радостный був,
жебы народ на тім світі уж
нігда
не терпів.

Няй час добрый Бог нам дасть,
няй од злого, болестного
охранить нас.

Няй просвітить душы нашы,
розум няй вліє до чашы
на людьскы найдовшы часы.

Вшыткым нам без розділу,
хворому й здоровому,
богатому, худобному,
на великий покій світський
каждому!

Дорогы нашы дописователі, сполупрацовници, передплатителі і читателі, в першім ряді Вам хочеме подяковати за презень, яку сьме нам проявляли в році 2010, а сучасно желае Вам Боже пожегнаня, міцне здоровя, успіхы в роботі, щастливе прожиття рожественных свят і вшытко найліпше в новім році 2011, котрый буде про нас барз важный односно списования людей. Не забудьме, же сьме Русины і наш материнський язык є русинський!

Колектів редакції Русина і НН

Обсяг

• Марія ҐІРОВА: *Вінчуєме з цілой душы, На новий рік*
1. стор.

• Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н.: *К проблемам кодифікації русинського языка*
2. – 6. стор.

• Мгр. Марек ҐАЙ: *Сучасный став русинського народностного школства і перспектivy до будучности*
6. – 8. стор.

• Доц. ПгДр. Василь ХОМА, к. н.: *Стопы історії (або як бы ся дала днесь оживити русинська минувсть)*
9. – 12. стор.

• ПгДр. Кветослава КОПОРОВА: *Етнокультурны контакты Лемків/Русинів з обидвох боків Карпат*
12. – 13. стор.

• Петро МУРЯНКА: *Слово на славный Оленин Ювілей*
14. стор.

• Магдалена ЛАВРІНЦОВА: *Обстали в огнях боїв (Із приправленої книжки авторкы.)*
15. – 16. стор.

• Ґабор Адріан КАЧІНКО: *Шлідами черехатских Русинох (1.)*
17. – 19. стор.

• Проф. Др. Михайло ФЕЙСА: *Русини/Руснаци Сербії/Войводини и їх вариянта русинского языка*
19. – 22. стор.

• Др. Ґрігорій ЖАТКОВІЧ: *Открытіє – Exposé*
23. – 24. стор.

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету, Пряшів

К ПРОБЛЕМАМ КОДІФІКАЦІЇ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА

Василь ЯБУР

Свою статтю зачну може кус нетрадічно (а може дакус і нескромно) тым, же уж п'ятнадцять років ся в різних выступлїнях, рефератах, статях і т. п. твердить, же **кодифікація ці штандартізація русинського языка в Словакії є в часї по возроджіню русинства найвызначнішым актом, найвызначнішов подїєв**, котра найвеце помогла знову зачати ужывати наш язык в різних сферах, де бы ся Русины без кодифікованых норм не могли проявити. Было то з офіціальных штатных міст главне условіє того, абы сьме ся дістали до радія, до телевізії, до школ ці до інших сфер живота нашої сполочности. На тоту почесць ся організовали і організують многыма русинськыма організаціями славностны стрїтнутя, многы організації ся хвалять тым, яку мають заслугу на тім актї і т. п. Главну заслугу собі присвоює *Русинська оброда* як гарант кодифікачного акту. Уж такой по славностнім актї кодифікації до наших і заграничных медій ішла інформація, же *Русинська*

оброда на челї з председом Николаєм Ляшом кодифіковала русинський язык, што была фактично велика дезінформація, бо в ній ніхто не спомянув тых, без работы котрых бы ниякий славностный акт кодифікації ся не міг зреалізувати. Кідь уж говорити о заслугах *Русинської оброды*, так треба повісти, же в ній люде, маючі главну заслугу на цілім процесї приправы условій про реалізацію кодифікації, будь уже не суть міджі нами (маю на думці Василя Турка, котрый був главным і найзаслуженішым ініціатором цілого того процесу), або в *Русинській оброді* уж давно не роблять (маю на думці Александра Зозуляка, шефредактора *Народных новинок і Русина*, котрый був главным реалізатором тых замірів, к чому вів і цілый колектів редакції). Остатні членове выбору РО на тім выштыкмі нияку векшу заслугу не мали, лем то пізніше знали і знають про себе в пригоднім моментї выужыти, а то главно тоты, што ся нараз обявили аж тогды, кідь уж было ясне, же Русины будуть ся і надале розвивати, бо уж мають кодифікований язык. Чом мусила быти РО гарантом кодифікації, было уж много раз высвітлене, але про істоту сі то повіджме іші раз: гарантом такого акту може быти будь найвысша научна інституція даного народа, або ёго найвысша школьска інституція. Кідь ани єдної, ани другої не є, тогды на себе тоту задачу може перевзяти організація, котра є найузнаванішым репрезентантом той народности, а в тім часї, то была однозначно *Русинська оброда*.

І так, славиме уж 15. роковины кодифікації русинського языка, многы сі приписують векшы ці меншы заслуги на тім актї, лем омного менше (або цалком нияк) ся говорить о тых, хто створив, сформуловав тоты языковы норми,¹ дякуючі котрым ся міг реалізувати тот славностный акт кодифікації з боку обсягового. Маю на думці авторів кодифікачных публікацій, на котрых ся од першопочатку якось забывают. Уж славностный акт кодифікації свідчив

¹ ЯБУР, Василь, ПАНЬКО, Юрій: *Правила русинського правопису*. Пряшів: Русинська оброда, Інститут русинського языка і культури, 1994.

о тім, што-м спомянув высше. В торжественній президії сиділи многы (ці уж заслужено або незаслужено), але доц. ПгДр. Юрій Панько, к. н., і доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н. – ні. Кідь ся читала Декларация – як главный документ акту кодифікації (позн. апропо – хто є автором Декларации? Не мусите гадати – єден з кодифікаторів...), так кодифікаторы стояли десь взаду в кутику, кідь ся читали славностны рефераты, хто спомянув їх мена? Нихто. Они не хыбили нікому, бо їх не видно ани на публікованых фотографіях, не выступали ани в радію, ани в телевізії, ани на прес-конференціях. Просто наш язык кодифіковала *Русиньска оброда* а готово! Брала сьме то барз довго як кривду а думам сі, же нас то болить дотеперь. У звязи з тым іщі єден приклад: в році 2000 РО організовала славность к 5-ым роковинам кодифікації языка в Міджілабірцях. Мене позвали на тоту славность так, же-м нашов на робочім столі позвана неадресоване нікому, без мена, іщі і без обалкы. Барз ня то уразило і такой на другый день єм написав жадость о зрушіня членства в РО і од того часу не єм ей членом. Стрїтив єм ся але і з многыма позитивныма одкликами, котры погладили душу. З того множества ся мі може найвеце записали до памнати такы два. Дас рік по кодифікації мі Михайло Гирик при неформалній стрічі десь на уліці повів: „*Василю, малохто з Русинів собі усвідомлює, може ани ты сам ні, яке велике діло ты про нас зробив. Я тобі зато дуже красно дякую.*“ Другый приклад не є такой емоційный, але правдивый. Юрко Цігра при єдній неформалній дебаті конштатовав: „*Василю, пустити ся до кодифікації было дость рїскантне діло, то єсь мусив мати дость велику одвагу – рїсковати як професіоналну, так людську честь.*“ А то то была про мене тыж похвала, котру собі ціню. Але дость уж о таких „маловажных“ вопросах, вернийме ся к темі моєї статі, к проблематіці кодифікації русиньского языка.

Хоць вшыткы твердиме, же маєме кодифікований ці штандардизований літературный русиньський язык, я собі думам, же то не є так цалком правда. Вшыткы ся згоднеме на тім, же нашим народным языком є русиньський язык. Він обсягує в собі як літературный язык (кодифікованы нормы ці норматівну подобу), так і діалекты, котры суть жрїдлом доповнєваня ці выліпшованя літературного языка. Каждый літературный язык (т. зн. і русиньський) бы мав быти найдоконалішов формов народного языка. Знову ся істо вшыткы згоднеме на тім, же каждый літературный язык бы мав діспоновати двома комунікачныма нормама: говоренов (бісїд-

нов) і графічнов (писомнов). Мы уж 15 років маєме кодифіковану лем графічну (писомну) подобу літературного языка, хыбить нам кодифікована ці норматівна подоба устной (бісїдної) подобы літературного языка, значить орфоєпічны нормы, нормы справного высловлєваня поєдных звуків в залежности од їх позиції в слові або в споїну слов, а тыж од павзы і од притиску (акценту). Устна норматівна подоба літературного языка бы ся мала ужывати на годинах русиньского языка в школах, в радію, в телевізії, в театрі і т. д. Зато бы-м рекомендовав чім скоріше такую норматівну подобу приготувити, дати кваліфіковано посудити і офіціально прийати. Покры мі є знаме, над таков проблематиков уж довшыи час робить ПгДр. К. Копорова,² має то быти і темов ей докторандьской работы, также може тота работа бы могла послужити як основа норматівной подобы правил орфоєпії.

Вернийме ся але к *Правилам правопису*, юбілей котрых сі днесь припоминаме. Уж у вступі сьме увели, же їх найголовнішов задачов є: на основі писма (графікы) і правопису (орфографії) предложити системный опис графічных средств, котрыма ся фіксує примарна реч, то є звукова подоба языка, чім ся вытварять єго писомный прояв. Выходили сьме главно з овіреных прінципів правопису інших славянських языків, главно фонемного (фонологічного) прінципу, подля котрого кождей фонемі одповідать окрема графема. І кідь ся на першыи погляд здасть, же міджі графічнов системов в порівнанню з фонемнов системов є великий розділ, і так обидві тоты системи все будуть творити цілостну систему, бо то суть, властно, все два варіанты єдної системи. Нігда сьме не твердили, же то суть бесхыбны правила, все сьме то вважали за єдну з першых спроб знормованя писомного прояву, зато сьме просили вшыткых читателів русиньських текстів, абы нам заганяли свої припоминкы і рекомендації на їх выліпшованя. Як уж сьме веце раз увели, пришло їх высше 50, за котры іщі раз красно

2 КОПОРОВА, Кветослава: Язык професіонального русиньского театру. In ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русиньський язык межді двома контресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, Інштїтут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові, 2008, с. 113-121; КОПОРОВА, Кветослава: Проблемы акцентології з погляду норматівности і практикы. In PLÍŠKOVÁ, Anna (ed.): *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Ústav regionálnych a národnostných štúdií, 2007, с. 159-168; KOPOROVÁ, Kvetoslava: Rusínsky jazyk v kontexte slovan-ských jazykov. (Náčrt niektorých problémov akcentológie v rusínskom jazyku z pohľadu normatívnosti a praxe.). In *Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky)*. Vedecká redaktorka prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, с. 276-285.

дякуєме. І з них было видно, же людём не є едно не-лем што пишеме, але і як пишеме. Плусом був може і факт, же іщі перед книжним выданём сьме прави-ла графікы і орфографії выдали в *Народных новинках* як прилогу і вызвали сьме читателів, абы ся к ним высловили. Ту хочу іщі раз підкреслити, же автором правил графікы і орфографії є Василь Ябур. Мій спо-луавтор Ю. Панько написав формотворіня (окрем ча-сослова) і основы синтаксису. Также критика і похвала за правопис належала і належить мені. Кідь уж сьме при авторстві, так і в новых правилах цілий право-пис (графіку і орфографію) написав я, моя сполуав-торка доц. ПгДр. А. Плїшкова, ПгД., написала до них части о словотворіню і пунктуації. З того виходить, же за правопис в першых і других правилах треба критиковати мене, а не моїх сполуавторів. З того мож зробити іщі едно заключіня, же до правил правопи-су окреме мене ніхто другый не написав ани єден ря-док. То споминам зато, же ня обвинили, же єм в но-вых правилах комусь штось украв. Не міг єм украсти того, што написав я сам.

А тепер курто к приправі змін. Тиск на зміну пра-вил правопису зачав барз скоро, може ани не пять років по їх выданю. Тогды іщі дость часто засідала языкова комісія, котру вів я. Лем уже не робила при *Русиньській оброді*, але при Одділію русиньского языка і культуры Інштїтуту народностных штудій і чуждїх языків Пряшівской універзїты. Ту настає і зміна гаранта, бо наше одділіня є інтегралнов частєв універзїты.

Я не був застанцєм таких скорых змін і не був єм і не єм пересвідченый, ці уж і 10 років было дость на то, жебы ся зробили в правилах усякы радїкальны зміны. Дозволю собі ходем єдну цїтацію з моєї при-правы на засіданя комісії: „*Не маю з того добре по-чуття, припадам сі як знасилнєваний, бо-м фурт пересвідченый, же поступность роботы, котру да-котры з вас просаджують, не є справна. Графіка і орфографія суть єдины дісциплїны, што суть цалком готовы. Остатні суть будь часточно розроблены, або нияк. Не можу порозуміти, чом тратити доро-гий час на „квазі“ выліпшованя уж готового, а не ро-бити скорїше того, што іщі не є готове. Кідь буде готове і остатнє, потім ся вернути знову к зачат-кам і зачати выліпшовати.*“ Такой поступ мі радили напр. проф. ПгДр. Ян Горецкі, др. н., проф. ПгДр. Ян Доруля, др. н., проф. Др. Александер Дуліченко, др. н., і дакотры далшы. Може бы сьме ся могли кус і по-хвалити, кідь такой вызначный славїста як професор Ян Горецкі ся высловив, же з теоретїчного боку рос-працованя нашої графікы і орфографії не має важ-

ну хыбу. Але не пересвідчїв єм цілу комісію, так сьме зачали рішати проблематїку змін правопису. Хто хо-див на засіданя той комісії (а ходило нас там дость много, коло 10 – 12 людей), так сі памнятать, же век-шынов при діскусїї о поєдных змінax нас при столї зістало до кінця дость мало тых, хто був приправ-лений аргументовати свою позїцію – обычайно двое: Др. Ю. Цїгра і я. Бо такы аргументы, як „подля мене бы то мало быти так“, сьме не брали до увагы.

Пак сьме ся під неустанным тиском розгодли про зміну правил правопису, лем уж не під гаранціов РО, бо наша інштїтуція уж має свою властну компетенцію.

Але із змінov почекали сьме ходем до часу, кідь уж ся могла квалїфіковано высловити к тому і мо-лодша генерація, про котру главно тоту норму тво-риме.

І так в році 2005 сьме вирішыли реалїзовати зміны в правилах правопису,³ котрых доведна было зро-блєных коло 30, што є дость великий засяг до пра-вил з року 1994. Кідь єм сі теперь знову перелїсто-вав свої записы із засіданя бывшой языковой комісії, так єм не нашов ани єдну теперїшню зміну, о котрій бы сьме тогды не діскутовали. Треба признати, же я особно мав приготовлєных іщі веце алтернатїв змін, але повностєв сьме ся на них не уєднотили. Я хотїв просадити іщі веце змін, рекомєдованых главно Др. Ю. Цїгром, бо єго пропозїції ся мі віділи конштруктївны, роблєны із заміром якнайвеце при-ближыти правопис і формотворіня регіону, взятому за основу кодїфікації.

Новы правила правопису выкликали як позїтивны, так і негатївны реакції. Мушу ся признати, же і я як єден з авторів маю даякы претензїї к формалній сторонї правил, а то главно к їх назві, дале к тому, же ся не увели (як в першых правилах) авторы окре-мых капїтол, же публікація вышла з дость великым чїслом передруків (неоправєных хыб), але то суть хыбы формалного характеру, котры не мають дая-кий важный вплив на цілковый обсяг правил.

При єднім з розговорів про *Народны новинкы* о правилах єм дістав вопрос, який є мій погляд главно на критїчны припоминкы на дакотры із змін в правописных нормах.

Одповідь на такой вопрос не є проста, зато єм одповів кус діпломатїчно: „*Каждый ужыватель ру-*

3 ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005; ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна, КОПОРОВА, Кветослава: *Русиньска лексїка на основі змін у правилах русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007.

синьского языка, котрый є нашым народным языком, має право высловити ся к ёго нормативній подобі уж хоть бы лем зато, же літературный язык бы мав быти найдоконалішов формов народно-го языка. Я як автор норм графічної подобі языка не можу і не хочу нікому заказовати высловлєвати ся к тым нормам, а то главно тогды, кідь їх чоловік высловлює із заміром, же тыма критичныма припомиинками поможе выліпшити даны правописны нормы. Припомиинки писаны або высловлєваны з таким заміром приімам вдячно, бо з них є видно, же їх авторам проблематика языка не є чужа, же їм не є єдно, як пишеме. Лемже суть припомиинки высловлєваны з інакшым заміром, котры мають за ціль рани-ти, зосмішнити, уразити, а то нелем мене як авто-ра, але і ці і моїх краянів із синьской, убляньской ці улїчской долины, якобы через них, хоснуючі даякы явы з їх говорів, сьме не выліпшували, але засмічовали ру-синьскый язык. Але они так говорят по русиньскы, як і мы, русиньскый язык є тыж їх народным язы-ком. Тото я бы собі нігда не дозволив высловити в одношіню к дакотрым із русиньскых діалектів.⁴

4 ЗОЗУЛЯК, Александер: Юбілунчий вызначный русиньскый лінгвіста. In *Народны новинки*, XVI, 41-43, 2006, с. 1.

Найвеце єм але смутный з того, же дакотры з критиків нароком не дотримують правописны нор-мы, лемже нелем новы, але ани тоты з року 1994, хоть твердят, же ся к ним треба знова верну-ти. Я сі думаю, же тото порушования правопис-ных норм (ці уж новых або і старых) выплывають скоріше з уразености з неакцептованя дакотрых їх пропозицій на зміну в новых правилах, або може зато, же не были прямыма участниками схвалєва-ня новых правил. Не хотять порозуміти, же ту уж є інституція, котра ся проблематиков языка зао-берать на професіоналній а тым і научній уровни. Тото не є добра сітуація ани про тых, што хосну-ють новы правила правопису, ани про тых, што їх ігнорують з будьякых причін. Тото нас знову розділює, што шкодить нам ушыткым. Треба чім скоріше зачати інтензивно робити на зьєдночіню, бо лем в єдности є сила.

Много інтересных рекомендацій з одборного по-гляду можеме найти в статях з III. Міджінародного конгресу русиньского языка в Кракові.⁵ Може тому

5 ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русиньскый язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів, Інштїтут русиньского языка і культури Пряшівской універзіты в Пряшові, 2008.

Інштїтут русиньского языка і культури Пряшівской універзіты в Пряшові
Словенська асоціяція русиньскых організацій
вас позывають на

STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2011

другый річник Міджінародной літнєй школы русиньского языка і культури
12. 6. – 3. 7. 2011

Курсы русиньского языка і історії карпатських Русинів
ведуть в англійскім і русиньскім языку

Лекторы:
Доц. Пг.Др. Василь Ябур, к. н. (Пряшівська універзіта)
Проф. Др. Павел Роберт Магочій (Торонтська універзіта)
Доц. Пг.Др. Анна Плішкова, Пг.Д. (Пряшівська універзіта)
Пг.Др. Кветослава Копорова (Пряшівська універзіта)
Проф. Др. Стефан М. Лю (Врайтська штатна універзіта)
Мгр. Валерій Падяк, к. н. (Центер карпаторусиністичных штудій,
Ужгород)
Доц. Др. Патриція А. Крафчик (Евергрінська штатна універзіта)

Далшы інформації і пригласка:
<http://www.unipo.sk/pracoviska/urjk/1/2>
<http://www.c-rs.org>

Пригласити ся мож до 1. фебруара 2011

ділу напomoже новостворена якова комісія при Інституті русинського языка і культури, зоставлена як порадный орган інституту, то укаже будучность.

Хочу выголосити, же кідь на причині той незгоды ем я як автор правопису в першых і других правилах, так я охотный такой од завтрашнёго дня перестати в тій області робити.

На заключіня я бы рекомендовав ушыткым компетентным лем едно – зробити вшытко про того, абы сьме ся зьєднотили як в правописі, так і поглядах на рішаня пекучих вопросів жывота Русинів на Словеньску.

Свою статью собі дозволю закінчити цитатом із выступлїня проф. Ю. Ванька на III. Міджінароднім конгресі русинського языка в Кракові: „*Сітуацію, в якій ся находить сучасный русинський літературный язык, мож означіти як став гляданя, а то в історії літературных языків не є ніч нове. Але з історії, а головно з властной скусености, ся треба поучіти і йти дале.*“⁶

6 ВАНЬКО, Юрій: Формування койне з літературных штандардів. In *Русин*, XVII, 4, 2007, с. 7.

Мрр. Марек ҐАЙ, методік русинського языка Методічно-педагогічного центра, Пряшів

Сучасный став русинського народностного школства і перспектivy до будучности

Актуалны проблемы русинського народностного школства на Словакії треба розуміти в комплекснім аспекті. Дало бы ся повісти, же найбівшим знамым проблемом, із котрым Русины на Словакії в процесі розвитку свого школства воюють, є прогресівна асиміляція середній і молодой генерації у вшыткых соціальных ґрупах – в родині, школі, в кругу своїх приятелів, в церькви, і т. д. Тот став іщі згіршує економічна сітуація регіону, в котрім Русины жыють. Є міцно подобна к сітуації, котра учітелів, ентузіастів і пропагаторів навчання русинського языка ставлять часто до конфронтації з тым, же мусять пояснёвати, што властно з навчання русинського языка будуть мати. Но є на задуманя, што в таким припаді звідуючим ся одповісти, бо не раз є то і ключовый момент про їх далше рішаня о тім, ці ся до навчання русинського языка пустити, ці нї. Є то смутне,

але жаль правдиве, же атрибути як народна гордость, одношіня к своєму языку, ёго пестованя і розвиваня днесь уж „не суть в курзі“, прото треба глядати стежки, як навчання русинського языка зробити веце атрактивним.

Зміны в школстві, котры принесли послідні роки, поставили навчання русинського языка на позицію добровольности в кождім огляді. То але не ґарантує захованя русинської ідентиты міджі молодов генераціов в ниякім аспекті. Кількость школ з навчалным языком русинським і з навчанём русинського языка ся, мож повісти, стабілізувало, респ. ся мінімально мінить. Русинський язык ся в різних подобах днесь учать в сельских школах в Чаби-нах і Радвані над Лабірцём (оби-дві окр. Міджілабірці), Стаціні і Пчолинім (оби-дві окр. Снина), в Шарішскім Щавнику (окр. Свід-ник), Колбівцях (окр. Строків), в містах Свідник (Церковна

основна школа св. Юрія) і в Мі-джілабірці (Основна школа на ул. Коменського). Русинський язык ся формов кружка учать студенти Ґімназії в Міджілабір-цях. Од актуального школьського рока (2010/2011) ся навчання ру-синського языка зачало на ОШ в Калній Розтоці (окр. Снина).

Интерес о закладаня в школах клас з навчанём русинського языка мають і русиньскы орґа-нізації світського (Русиньска об-рода на Словеньску, Словеньска асоціація русиньских орґаніза-цій, Русин і Народны новинки і ін.) і церьковного характеру (Об-щество св. Йоана Крестителя). Дякуючі їх активістам ся зачали дебати із далшыма старостами, директорами школ і родічами в селах Куримка, Цернина, Білове-жа, Камюнка, Кална Розтока, Рів-не. Не забывайме але ани на тот факт, же на дакотрых школах, де ся русинський язык колись учів, днесь ся уж не учить. Причин той

ситуації было много і не будеме ся тепер к ним вертати, але крітчно глядати такы рішіння, жебы ся навчання русиньского языка на них обновило і жебы тото перспективно і успішно продовжовало. Кількість школярів, котры ся в сучасности на Словакії учать русиньскый язык, є приближно 210.

Як тогды продовжовати в успішнім етаблованю навчання русиньского языка на Словакії?

1. З матеріального погляду мусиме якось забоєвати і інтервеновати на Міністерстві школства СР о то, штобы школы з різнов формов навчання русиньского языка были фінанчно звыгоднены, што бы наістно припомогло підвышыти інтерес о русиньскый язык з боку педагогів і родічів. Заты ся то здасть як утопія. Є правдов, же сучасна легіслатива фінанчно підпорує школы з навчалным языком на роностей, але із скушеностей знам, же про школы з навчанєм русиньского языка не платить такой самый метер. Дакотрым міністерство пінязі признало, а дакотрым ні. Як далшый недостаток класіфікую і то, же в часі, коли директорів школ треба ясно зорьєнтовати у вопросах легіслативы і фінанцованя наших школ, главно перед тзв. ЕДУЗБЕ-Ром – до 20. септембра каждого рока, даяк на одборі про народностне школство має векшына компетентных доволенку або ся выгваряють єден на другого і не суть охотны порадиати і пояснити вшыткы проблемы. Подобно то є і з інформованєм о засіданю Рады міністра про народностне школство, членове котрой позвання на засідання часто достануть в день перед їднанєм або пізніше. Тото, думам, не потребує ниякий

далшый коментарь...

2. З духовного і ідейного погляду, жаль, не є тайне, же кількість учітелів охотных учіти русиньскый язык (і подобных

Марек ĽАЙ

ентузіастів) є по школах штораз менша. Предмет русиньскый язык і література ся в пряхівскім регіоні по 14 роках існування в школьській системі СР на многих основных і середніх школах заты не етабловав так, як ся колись плановало. Но то є лем таке моє строге конштатованя а перед публіков учітелів і освітних діятелів стоїть заданя одповісти собі на вопрос, што сьме в минулім часі зробили плано або недоконало, кідь сучасный став є такой, який є. Не можеме быти спокійны ани зо стабілізованов кількостев русиньских школ і треба цілено і організовано боєвати о далшы.

На спомянуту проблематіку ся мушу все смотрити очами практика, т. є. чоловіка, котрый ся каждоденно стрічать з навчанєм

русиньского языка і мусить рішати практичны проблемы і різны конкретны ситуації. Єм пересвідченый, же навчання русиньского языка і в днешній добі має великий потенціал і може ся успішно етабловати в процесі навчання дітей в кождім первістно русиньскім селі нашого регіону. Можу увести дакілько моїх основных, практиков перевірених пунктів, респ. рад, котры в своїм педагогічнім діяню єм не лем випробовав, но были і в многих припадах успішны:

1. Навчання русиньского языка собі выжадує цілу особность учітеля...

В тім пункті мушу потвердити, же кідь хоче быти даякий учітель в навчаню русиньского языка успішний, мусить быти якбы сучасный містный будитель і не може ся дати одбити першыма неуспіхами. Мусиме собі усвідомити, же кідь хочеме в сердцях помалы засімілованых дітей і їх родічів по наших селах пробудити русиньске народностне чутя, мусиме їх заінтересовати так, же будеме про них прикладом. Учітель собі нігда не може дати вопрос, ці єго снажіння має або не має змысел. В тім мусить быти все пересвідченый і певный, же праві таке діяня змысел має.

2. Апліковати нетрадічны методы в навчаню русиньского языка...

Ту думам на шыковность і методічне выбавління каждого учітеля. Кідь хоче быти хтось в педагогічнім діяню успішным, мусить быти в першім ряді модерный. Найуспішніша ся в сучасности явить проектова метода, котра є найвеце активізуюча і мотивуюча, но з другого боку собі выжадує достаток часу на приправу якостных лекцій і проектів.

3. Од початку ся заспокоїти із меншым чіслом школярів...

Сучасный школьскый закон і платна легіслатива не становлює мінімалне чісло школярів, на принципі котрого має бути основана класа з навчанєм меншинового языка на будькотрій школі. Кідь учитель сістематічно і активно робить на двиганю уровни навчання русиньского языка, хоць спочатку із меншов ґрупов школярів, є заручене, же їх кількість буде каждым роком рости.

4. Каждый успішний учитель русиньского языка мусить мати підпору і у веджіню своєї школы...

Многораз ся ставать, же напять і докладно непояснену сітуацію у звязи з навчанєм русиньского языка мусить рішати з родічами і директор школы. Прото є потрібне і важне, жебы з навчанєм русиньского языка був согласный в першім ряді він а все своєго учителя потримав.

5. Школярів за каждую активіту хвалити...

Лем такий приступ учителя може бути прикладом і гаранціов успіху. Похвала може бути успішным інструментом мотивації школярів. Каждый учитель собі мусить усвідомити, же главным цілєм навчалного процесу не мусить бути про школярів докладно ся навчити кодифікований русиньскый язык, але в першім ряді здобути позітивне одношіня к своїй народній ідентиті.

6. Контінуално споєвати русиньскы реалії на остатніх лекціях або активітах, через котры є учитель в контактї з цілєвов ґрупов дітей або родічів...

Проблематика русиньских реалій є така шырока, же може бути хоснована і на других лекціях, котры учителі ведуть. Ту є простор про історію, співанкы, звыкы,

танці, географію, компаративну лінгвістіку, діалектологію, малярство, журналістіку і на многы далшы мотивуючі активіты про школярів.

7. Сістематічне публікованя і різны формы презентації роботы із лекцій русиньского языка.

Не треба забывати на тот важный пункт, бо тот є даколи лем єдным з можностей, як родічам одповісти на їх частый вопрос – што з навчання русиньского языка їх діти будуть мати? Но як увідять свої діти на даякім краснім выступлїню або собі прочітають статью своєї дітины у школьскій або цілословацькій русиньскій пресі, коли їх дїтвак успішно бере участь на декламаторьских і співацьких змаганнях... Тото можеме поважовати за найвекшу годноту, котру можеме у школярів і їх родічів вдяка процесу навчання русиньского языка викликати.

8. В каждом можнім моменті, окрем выбранных лекцій подля сорты школ і школьского освітного програму, респ. спеціфічностей школ, комунікувати із школярами і родічами по русиньскы.

Лем тогды вшиткы здобудуть чутя, же русиньскый язык є годнотным, красным, модерным і комунікативным языком, кідь ним із школярами і родічами будеме бесперестанно комунікувати.

9. Із каждого школяря зробити якбы малого будителя, котрый бы реалізованы активіты на лекціях все конфронтавав із сокласниками, родічами, учителями, приятелями...

Є тогды потрібне, штобы каждый школяр ся все автоматічно поділив своїм знамым з тым, што интересного ся навчів на лекціях русиньского языка, і тым бы мо-

тівовав далшых.

10. Не страчати надію і охоту навчати русиньскый язык, коли ся нераз ставать, же інтерес о навчання того предмету на школі падає. Кідь к тому дійде, є явне, же сьме підцінили дакотрый із высше уведжєных пунктів.

Уведжєных 10 пунктів бы могло быти якбы 10 фіктивных заповідей модерного учителя русиньского языка, бо выходять із потреб і сітуацій сучасной практики. Піврічне чеканя і неакцептація з боку державных інштитуцій Словакії моєї і далшых жадостей о роботу на функції методіка русиньского языка утвердили ня в тім, же поky не будеме флексібілнїшы, ученлівішы і модернішы, не можеме обстати в продуманім процесі і в машинерії глобалізації ці уж на державній, або цілоевропській уровни. То є може і судьба нашого малого народа, котрый із споміджі вшиткых меншын на Словакії має бесспорно найтяжшу сітуацію, бо боює не лем з неінтересом і отворенов пасівитов властных людей, але і з ціленов і скрытов асімілаціов по вшиткых боках і сферах свого жывота – в церькви, в школі, в публічнім животі, у вшиткых соціалных ґрупах.

Выходячі з накресленой актуальной сітуації в навчаню русиньского языка, наконець бы-м хотів сконштатовати: мам в безмірній почливости вшиткых тых людей, котры в днешніх часах про народностны діла Русинів жертвують ціле своє серце – на позиціях учителів, священників, освітних активістів... Але притім **нихто з нас не сміє забывати на найважніше: на народ, котрый не має молодеж, чекають уж лем споминкы...**

Доц. ПгДр. Василь ХОМА, к. н., Братіслава

СТОПЫ ІСТОРІЇ

(або як бы ся дала днесь оживити русиньска минулось)

Василь ХОМА

Де ся зачав процес взникання русиньских сел в просторах Карпат міжкы Высокыма Татрами од села Остурня і селами на выході Словакії? Кідь їх слідуєме од русиньских сел на Спішу по села на выході од Бардеёва далше аж по Новоселіцію, Збой, Уліч і ниже на юг, то засеління того простору зачало ся по татарьскім впадї на угорьску рівнину і одходом Татарів назад до середнєазійских степів. Тото заселєваня ся вяже з половинов 13. стороча (Нижня Радвань) і продовжовало ся цілы далшы дві стороча аж до зачатку 16. стороча. Ку кінцю 15. стороча уж были заложены майже вшыткы села в просторї міжкы Бардеёвом і Снинавом, о чім свідчать історичны подїї в споїню зо збойницьков ґрупов Федора Головатого од року 1492 (Главаты). Майже вшыткы села в тім просторї уж тогды реално екзистовали, включены до тогдышнєй феодалной сістемы. Каждє з тых сел мало свій рік заложіння або першой поминкы о ёго взнику і розвивало ся у взаємных односинах зо сусїдами. Їднать ся о такы села як Вышній і Нижній Свідник, Сорочін, Ваґринєць, Пстрина, Суха, Сташківці, Владыча, Маківці, Гавай, Микова, Рокытівці, Красный Брід, Нягів, Чабалівці, Вырава, Пчолине, Гостовіці, Старина, Велика Поляна, Руська Волова і іншы села. Представу о екзистенції тых сел давають історичны матеріалы о процесї подїй і дій той ґрупы і подїй державных урядів і войск феодалных маґнатів в снагах найти, увязнити і покарати ей членів за злодїйства проти феодалного панства. Хоць векшу часть участ-

ників збойств урядам і войску удало ся выслідити, не вшыткы могли і поїмати. Не удало ся выслідити, арештовати і покарати, головного організатора збойників – Феця Головатого і ёго близких помічників. Не удало ся їм го выслідити, поїмати і покарати. Скрыв ся десь в лісах Вовчих гор а русиньске жытельство го не зрадило. Уж тогды ся там проявило зєднующе чутя Русинів по обидвох боках Карпатського горьского масіва Лемків і угорьских Русинів.

...

Цїлый тот реґіон кінцём 14. стороча уж був заселеный русиньскым жытельством і освоєный русиньскым способом жытця, який ся по традиції передавав з ґенерації на ґенерацію. В тім способі жытця главну роль гра-ло православне набоженство з кіріло-мефодьсков літурґічнов традиціов, церьковныма звывками і обычаями не лем в періодї до заведжіня Ужгородьской унії, але і довго по їй фунґованю, як о тім свідчать історичны дослїджіння (Л. Гараксим і іншы.) А таксамо свідчить о тім і тот факт, же в рядї тых сел зістали побудованы даколишні православны церьквы (Мироля, Прикра, Габура – Мала Поляна, Микова і інде) а їх внуторне за-ряджіня ся не мінило не лем в екзистующих монастирях (Краснобрідьскый монастирь, Монастирь на Буківській Гірці і інде.)

Але што є омного заважнїше, мінили ся способы господарїня угорьских Русинів. Намісто кочового пересуваня, пересуваня стад овец к новым паствискам угорьскы Русины собі освоєвали усїлий способ господарїня, хоць в нїм зіставали і слїды волоськой притомности в освоєваню одлеглых паствиск і в пес-тованю вівчарства. Але зачали ся закорїнєвати і різны тіпы výroбы і ремесел. Наприклад, домашня výroба олію з букви, сіменцю, лєну і других плодів. А такса-мо і výroба інструментів про домашнє господарїня (колеса, возы, санкы, плугы, бороны, а тыж домашніх млинців). Переважав уж усїлий способ жытця і ґаздо-ваня, што ся проявило і в підвышованю уровни жытця. Сінусоїды їх розвою были роздїлны і залежали од особных способностей шолтысів/старостів і в немалій мірї од священника з півцєучітелєм, кідь там був єден і другый. Звычайно, кідь в селї была церьков, то село проґресовало успішно, што зьявно одразило ся на роз-вою конкретного села.

...

Як конкретный приклад можеме взяти село Микову. Православна деревяна церьков там была уж в роцї

1557, як і фара про священика, а таксамо і старостів/шолтысів дім. То свідчило о тім, же село ся змагало, розвивало успішно і вынимало ся міджі сусідніма селами як середнє розвинута заселена локальність. Їднать ся о село розложене під горов Поставна, а на востоку од той горы ся выпинає горський масів Камяна з лісами і паствисками, розділенима потоками і потічками. До єдного з тых потічків стікала природна „суровянка“, мастна маса – ропа, зато потік назвали Ріпным. Пізніше ся указало, же в глибині землі той локальності ся находит жрідло ропы, што было зазначене і в історичных кроніках Антона Сірмая і Матея Бела. Населіня Миковой, головнo вышняне, тото місце їх хотаря назвали Дыхтївков, што ся уяло на довгы часы до будучности.

Далеко пізніше, коли ся ропа стала визначнов суровинов у животі сполочности, по довгых геологічных выкумах в тій локальності ся зачала тяжыти і черпати ропу. На тоту потребу были поставлены деревяны трианґлы про верчіня студень а потім про черпаня ропы. Тых студень ся поступно выбудовало коло 12 а простор ся не обгородив, але охрanyв. Стада ся там могли пасти, лем пастырям было заказано нарабляти зо заряджінєм студень. Так ся то дотримовало довгы часы жытелями вышнєго кінця Миковой, котры на полях коло Дыхтївки пасли свою худобу. Вцілім жытелі Миковой к верхности, ці уж урядній або церьковній, мали почливість, мало коли проявили непослушность а тым менше даякий протест. Хоць на них доліґав утиск урядів, денаціоналізація, мадярізацыйнй утиск і дїктат, аж з ліквідаціов русиньской школы і насилным заведжінєм мадярьского языка як навчалного в миківській школі, не дошло в Миковій к даяким протестам.

Але войновы події першой світової войны 1914 – 1918 ся прямо дотыкали і Миковой. Угорьскы уряды жытелів насилу евакуовали аж десь „на Мадяры“. Але к даяким протестам міджі нима не пришло, хоць майже пів села до тла згоріло в часі тяжкых боїв у Карпатах. З будованєм новых хыж по войні было немало проблемів, хоць то были такзваны акційскы будинкы, т. є. будовали ся з уцітв войнових шкод. Але і при тім главну тярху несли люде, котры были пошкоджены. І при тых тяжкых трапезах не доходило до явных протестів або організованих выступів. Але часы ся мінили, многы люде перешли пеклом войны, были выгнаны зо свого валалу. Найздатніша робітна сила – молоды хлопцы были выгнаны на фронтові лінії, де зазнали велику свою і чужу біду, де зазнали і напозерали ся на свої і чужі нещастя. Як ся повертали до властных обысть або на попелиска, то їх сумліня і скусености з войны были далеко іншы, як в часах того познання і скусености, з котров одходили з родного дому як вояцы угорьской армады.

З приходом новых часів по роспаді Австро-Угорьска і зроді Чехословацькой републікы поступно почали і привыкати, і роздумовати подля новых порядків. А не єден вышый фронтый вояк ся задумовав над своєв судьбов.

Газдовати на маленьких загінцях неуродной землі не давало велику надію на будучность а заробити грошы не было де. Лем робота в близкых лісах понукала який-

такый дочасный заробок, але не на довго. Єдина можливість зіставала, як то было і за передвойнових часів, одыйти на зарібкы далеко за море. Хто з молодых мав можливість найти потрібны пінязі на далеку драгу, поберав ся там. Продавали землю, жычали пінязі од родины, жебы ся дістати за море або до западных европських країн, де мож было найти роботу. Але то не была велика перспектіва. Домашню нужду не было де подіти. Новы порядкы в новім штаті не принесли спасу про русиньске населіня. Лем час од часу ся спорадично обявляли можности найти близко роботу в поляньскых лісах, де новы властници будовали узкоколяйку про вывоз дерева на желізнїцу в Лабірці. І то не тримало довго, лем до часу, покы ся лісы вычерпали. Як робота ся заставила, далше знова пановала біда. Зістали лем можности про молоду челядь одходити на сезонны роботы на ярь і на осінь, а про здатнішых молодых хлопів на жнива на долнякы. Зістала лем така можливість каждорічного кругообрату, жебы собі многодітны родины могли забезпечіти хоць бы лем мінімалну можливість прожытя.

• • •

Період, який поминув од скасованя підданства до кінця 19. стороча ся продовжыв аж до кінця першой світової войны. Тот період ся визначовав гляданєм новых виробных можностей в реґіоні з выужытєм суровин, котры ся там находят, головнo богаты лісы. Нова соціална верьства – буржоазія – закладала пиловы виробні на обробку дерева (Пила в Буківці, в Лабірці, Вироба легкого бутора в Малій Полянї і даякы іншы малы виробні інде). В тых попідданьскых часах ся зачало приступати і к выужыттю ропы хоць бы лем на освітлєваня а пізніше і про потреби промыслу. Ропу ся находила в ропных жрідлах на миківскім хотарю, также інвесторы ся пустили до потрібного выскуму а по визначіню геолоґами ропных місць зачали реалізовати і першы верты в локальності, котру Миківчане уж од часу назвали Дыхтївков. Поступно ся навертіли першы верты, в котрых нашли ропу, і зачали єй черпати. То уж было тісно перед зачатком першой світової войны (рік 1913; першу ропну студню назвали меном Александер. Далшы были безменны, познали їх подля ціслюваня од першого цісла зарядом як были выверчены і пізніше. Притім „єднічков“ ся называла і студня Александер, котра была найвыдатніша од зачатку аж до скасованя Дыхтївки в році 1953).

• • •

В тім попідданьскім часі кінцєм 19. стороча в миківській Дыхтївці приступило ся і к гляданю можностей черпаня ропы, котра дотогды стікала потічками до потока. Подобный процес ся одоґрав і дале за миківським хотарєм, на габурьській часті хотаря, де тыж до малого потічка стікала ропу, а тот потічок і Габручане называли Ріпным. Обидві тоты еднакы назвы од тых давных часів ся захранили і зістали в ужываню аж до сучасности. Єднак лем сама локальність за довгы десятироча і стороча зазнала великы зміны. Главнo од того

часу, як ся люде дізнали, же ропа є ужыточный мінерал. Правдаже, окремы люде в Миковій подля запаху, фарбы і мастноты здогадали ся, же ропа є штось ужыточне і глядали можность на ёй выужытя. Мазали нёв оси на деревяных возах або і лічили попросканы ратіці худобі в часі літнёго суха ці сухот. Але тогды іншы можности выужытя ропы люде не знали. В близкій околиці не было одборників, котры бы то знали. Лем пізніше ся окремы люде дізнали, же ропу ці продукты з нёй мож поужыти на свічіня – як свічку. Лем ниhto не знав, як конкретно ся то робить. Таксамо ниhto не знав, як ся тота ропа добывать зо жрідел в землі.

Спочатку ани жытелі Миковой, нагодны ці урядно присланы „одборници“ не знали, як ся ку ропі дістати, жебы ёй мож было ефективно выужыти про потреби живота. Тогды іщі не было познань ани скусеностей, як ропу тяжыти і як ёй складовати. Зато першов пробов было, же в локальности, де ропа вытікала на поверьх, к жрідлу выкопали од потока тунел, жебы так одчерьповали ропу до бочок при ёго вышнім кінцю. Сліды такого тунела дотеперь зістали в локальности. При ёго кінцю далеко пізніше французька фірма *Société petrilière* по взнику Чехословацькой републіки выбудовала малу „рафінерку“ а іщі далеко пізніше, на зачатку другой світової войны, німецька фірма сконштруовала нову рафінерію на дестілацію бензину, петролею, тяжкого олію і мазуту. (Свого часу в часописі Русин ч. 5 – 6/1995, с. 2, Инж. Мирослав Порада опубліковав статю *3 історії добывання ропы на севернім Земпліні*, в якій описує довгу історію добывання ропы в тім регіоні, окреме в миківскім хотарю.)

...

В локальности Дыхтівки поступно vznikало ропне поле. Найпродуктивніша была студня Александер, спомина на як ч. 1, выверчена іщі перед першов світовою войною. Далшых было коло 12, але были слабо выносны. Вшыткы ся будовали ручным способом, вагадлом, до глубкы коло 50 метрів, де ся нашла ропа, котру потім в істых часовых інтервалах ручно черьпали техніков „граника“ і „лишкы“ і выливали до бочок. Як ся назбрало дость бочок на одну фуру, одвозили ся до Лабірця а на „машыні“ аж до Стражского до рафінерії. Далшы гляданы продуктивнішых жрідел не были успішны, але з выверченых студень ся реґуларно черьпала ропа, аж докля німецька фірма на зачатку другой світової войны не выбудовала рафінерію, з якою одвозили уж готовы продукты: бензин, петролей (гайс), тяжкий олій і мазут.

Ареал Дыхтівки був поважованый за хранену область, хоць не був обгороджений. Але стражники фірмы, котра мала ліценцію на тяжіня ропы, не доволёвали Миківчанам пасти свою худобу в ареалі ропного поля міджі ропныма студнями. За часів Австро-Угорьска были прісны порядкы. В припаді, же худоба зашла міджі ропны студні, стражници заганыли ёй до приправеной огады а ґаздове мусили ёй выкупити. А кідь не стигли ёй там нагнати, то покарали пастырів битков з палицёв. Миківчане то терпіли до часу, але по заникну

Австро-Угорьска і зроді Чехословацькой републіки їх то натілько омерзило, же ся рішыли діяти. Вышняне, што пасли свою худобу і на хотарю над Дыхтівков, ся договорили, же як ся іщі стане, же стражник Фірман буде наганяти їх пастырів зато, же пустили свої коровы міджі ропны студні, то ґаздове выйдуть на хотарь і важно ся порахують з Фірманом, же буде памятати до смерти.

Дома наказали своїм пастырям, же кідь стражник Фірман їх зачне наганяти по хотарю на коню, то мають прибігнути домів і повісти родічам о тім. Так ся і стало. Як ся вышняньскы хлопи дізнали, же стражник Фірман наганять по хотарю їх пастырів, выбрало ся їх коло 10 – 12 і понагляли ся на хотарь, де застигли Фірмана на коню і з палицёв в руці. Пришли к нёму і окружили го докола. Як він то збачів, зачав протестовати, жебы го не обходили зозаду. Хлопи го не послушали а єден з них го втяв по хырбеті коликом, і Фірман упав з коня. Остатні хлопи прискочіли і не дали му встати, лем каждый з них вымстив ся му за тоты кривды, што він вчинив Миківчанам-вышнянам в мені своїй фірмы. В злости і битці миківскых хлопів ся проявила тота помста, котра ся нагромадила в їх душах не лем за десятьроча, але за стороча підданства русиньскых селянів і проявила ся немилосердно як протест проти насилства.

Тым веще, же вызброєный револьвером він грозив, же тоту збрань поужыє, але не стало ся так. Молоды хлопи, векшына з них пережыла войну на вшыткых европских фронтах, были шыковнішы як Фірман, шыковно го перемогли і немилосердно ся з ним пораховали. Аж так, же збитый до кровли не міг ся ани рушыти на землі. Лем ёго слуга Митро му поміг встати і одвів го до ёго хыжы. Але в часі биткы ани го не бив ведно з хлопами, ани Фірманови не помагав. Фірман був натілько побитый, же ёго крик од болю чули люде аж до Миковой.

Слуга Митро на другый день одвіз Фірмана до Лабірця до доктора, де го ошетрили і полічили. Добитый і пониженный миківскыма вышнянами, Фірман ся їм хотів помстити. Дав їх до суду. Тото уданя переходило через вшыткы інстанції аж до жупного суду в Кошіцях. Не помогло то. Ани єден суд не одсудив вышняньскых хлопів за битку, котров покарали Фірмана за ёго збыткованя ся над їх пастырями.

В сітуації по взнику першой ЧСР штатна міць іщі не была правно і політично сконсолідована натілько, жебы ёй суды покарали уведжене „самосудство“ миківскых хлопів. Тогдышні хлопи, якы пережыли пекло фронтовых боїв і неєдно заятя, были векшынов револючно настроены. Нова штатна міць іщі не мала таку силу, жебы покарала миківскых вышнян за самовольство, як ся стало пізніше в році 1935 з участниками габурьско-чертіжняньской збуры. Штатна міць ся лем формовала, то уряды тогды іщі не могли ани судами, ани воєньсков силов покарати збуренців. Не могли стати на бік Фірмана, омилостили миківскых вышнян. То посилнило їх поступ, чім ся доказало, же протест проти насилства і утиску є можный і потрібный, кідь треба направити кривду ці уж проти урядів або проти фірмы, котра порушує односины з жытельством. В тім конфлікті інтересне было то, же ініціатор конфлік-

ту програв судний процес з вышньянами і покорений одышов з Дыхтівкы і з Миковой і николи веце ся там не зъявив. Говорило ся о нїм, же емігровав до Южной Америки і Миківчане на нєго забыли. Одтогы фірмы ся там міняли, але ани єдна з них не заказовала пасти худобу поміджі студні в ропнім ареалї. Лем в тїм ареалї уж ся дотримовав прїсний заказ пастырям нарабляти з технїчным заряджїнєм коло ропных студень.

За моїх часів дозерав за порядком в ареалї Дыхтївки пензіста Інж. Білек, котрый своєв кривулєв грозив тым, што лазили по трианглах над студнями або крутили колесами ґраників. Кідь їх пристиг, ушло ся їм од єго палїці, з котров він все ходив підперавчі ся. Але то была лем дрібна погроза, бо він знав, же діти-пастырі не пошкодять технїчне заряджїня студень, лем самы собі можуть пошкодити, поламати палїці або руки.

...

В сучасности в Дыхтївці уж не є нияке ропне село ани трианглы над ропныма студнями, бо їх тыж не є. Таксамо там не є ани єдної будовы, шыкні про тех-

нїчну обслугу або будинків з квартелями про технїчний персонал. Од року 1953 было зліквідоване вшытко технїчне заряджїня, ціла Дыхтївка. Будинкы з квартелями были збуряны, трианглы над студнями зліквідованы, висока оцілєва вертна вежа была розмонтована нараз з далшов технїков. Ропны студні были запломбованы а ціла Дыхтївка заростать диким лісом і помалы щезать зо земского поверьху. Ани на цїнтерь тот пляц даколишнєй Дыхтївки ся не подобать. Зїстала лем дика пустота!

...

Преці єден выход бы ту був, як бы ся нашов богатый інвестор, котрый бы в ареалї бывшой Дыхтївки дав побудовати сканзен ропной банї зо вшыткыма єй атрибутами. Бесспорно, був бы то достойный крок к обновлїню бывшой майже двасторїчної ропной славы миківской Дыхтївки. Такого сканзену ропной банї на Словакії закла не є нїгдє. А то бы був цїнний объект турїзму. Не лем про Микову, але про цілу выходну Словакію.

■

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інштїтут русиньского языка і културы Пряшівской універзїты, Пряшів

Етнокультурны контакты Лемків/Русинів з обидвох боків Карпат

Інштїтут русиньского языка і културы ПУ уж другый рік орґанїзує Научны семінарї карпаторусиністики, на котры позывають як престижных, так і менше знамых або зачінаючих ученых, котры ся у своїм выскумі шпеціалізують на Русинів і русиністику. Семінарї уж здобыли приязень шыршой громады, а то нелем Русинів, но і тых, котры сі хотять проглубити свої знаня о Русинах і русиністиці як молодій научній дісціплїні.

В рамках **11. Научного семінаря карпаторусиністики** (одбыв ся 24. новембра 2010) з высшеуведженов темов выступив етнолог з Інштїтуту етнології і културной антропології Універзїты Адама Міцкевіча в Познанї **Мґр. Себастьян Дубел-Дмитришин**. Є то молодой ученый, котрый сондованя властной страченой ідентїты перетавив до научного выскуму. Нас интересовало, який цїль сі поставив і к яким выслїдкам дошов у своїм дотеперїшнім выкумі, на котрім ро-

бить три роки і в рамках того періоду перешов много сел і міст компактно заселеных Русинами нелем у Польщі, але і на северовыходї Словакії.

С. Д.: – В першїм рядї ня интересовало, ці русиньский рух має характер народный, або лем регіональный, ці „русинство“ слїдно лем в центрах – то значить там, де ся передовшыткым активізують „лідры“ русиньского руху, або ці го слїдно і по одлеглых селах і містечках, коппактно заселеных Русинами, котры, повіджме, не суть аж так міцно і інтензивно „пробуджованы“ і котры сі жыють свій каждоденный живот. Робота бы мала вказати і на перемины у свідомости Русинів за період тзв. третєго русиньского народного возроджїня, мала бы дати одповідї на вопросы, ці Русины ся ідентїфікують як народ в історїчнім контексті, але заєдно і їх поступ допереду в розвитку властной ідентїты. Моїм заміром не є ани так колективна ідентї-

та, як скорїше сонда до свідомости поєдных людей, то значить, каждого конкретного чоловіка, котрый ся може каждоденно конфронтує зо своєв „інакшостєв“ і з тым, як тоту єго інакшость приїмать навколишній світ, ці є к нєму позїтивно, легковажно, респ. негативно або аж ненавистно наставлений. В центрї мого баданя є конкретный чоловік, котрый єствує в просторї і часї і справує ся подля того, як є к нєму тот простор і час наставлений. Важну роль ту грать і „дїдовизна“, то значить, як був тот простор і час наставлений к єго предкам.

К. К.: Видить ся мї, же думаєте в контексті історїчно неприязных моментів, котры впливали на признаня або непризнаня властной ідентїты. Як в тїм одношіню оцінюєте тоты моменты односно недавной історії. Суть розділы, повіджме, в мїрі чутя оскомины, кідь порівнуєте Русинів на Словакії і

Себастьян
ДУБЕЛ-ДМИТРИШИН

Русинів-Лемків в Польщі?

С. Д.: – Наперед хочу сконстатувати, же кідь ся попозераме до історії, хоць ай до той недавной – од другой світової війны, можеме збачіти, же Русины все были добров ґрупов на маніпуляцію, то значить на пробы керувати процесом їх усвідомлєваня. Но а з того, самособов, vznikали поступно у Русинів неґативны конотациї ку вшыткым, котры з нима хотїли маніпуловати, бо тота маніпуляція мала в конечнім наслідку неґативный допад на їх далшый жывот. Но а к вашому вопросу, ці є чутя оскомины у Русинів-Лемків векше? Видить ся мі, же є. К Русинам на Словакії, наприклад, ся держава николи не заховала так насилно, як к Лемкам в рамках Акції Вісла, бо преці лем, смутнознамы оптації жытельства по другій світовій війні не были такы насилны, як в Польщі. В бывшій Чехословакії то была скорїше підла агітація, котрій многы увірили. Зато і неґативны конотациї Лемків в Польщі суть доднесь слїдны. Тота страшна епізода іщі не переболїла, а одбивать ся і на потомках Лемків, часто і тым, же ся ку своїй ідентиті не признають, бо што кідь бы зась... Были то страшны судьбы конкретных людей, котры то зажили на властній скорї, а доднесь їм нихто не одповів – чом?..

К. К.: Також як є то властно в

сучасности з ідентитов Лемків в Польщі? Який є тренд, підвишує ся чїсло Лемків, або многы з них суть уж навсе Поляками? Близить ся списованя жытельства. Якы мають Лемкы можности, то значить, як ся можуть ідентифікувати в офіціальних документах? Суть узнаны як автохтонна народносна меншына?

С. Д.: – Не знам, як то буде в наступнім списованю, но в році 2001 – при послїднім списованю то было так, же тот, хто ся хотїв ідентифікувати як Лемко, міг сі таку ідентиті написати. Тогды ся к Лемкам приголосило офіціално нецілых 6 000 людей, но реално їх може быти коло 40 тисяч. Но у высвітлюючих позначках было выяснене, же Лемкы – то не є народность, але етнічна ґрупа. Так же Польска держава зробила такый компроміс – не признала Лемків як народность, але на другім боці, етнічна ґрупа у Польщі має такы істы права на розвиток, як і народносна меншына, то значить, може ся розвивати самостатно, а не прикапча на ку даякій народности. Видить ся мі, же то був тактичний компроміс, бо сусїдня Україна не признала Русинів ани як народность, ани як етнічну ґрупу, але лем як етноґрафічну ґрупу (субетнос) в рамках народности Українець. Также польскы Лемкы суть десь на середині міджі народ-

ностнов меншынов і етноґрафічних ґрупов, но важный є факт, же ся можуть ровивати як каждая друга народносна меншына в Польщі, то значить, не суть тов назвов пошкоджованы у самотнім розвитку і залежить лем од них самих, як тоты можности выужують. В кождім припадї в офіціальних документах списованя людей можуть слободно маніфестувати свою ідентиті.

К. К.: У своїй лекції сьте споминали моменти, котры сьте оцінили як приносны про процес зміцнєваня ідентиті Русинів, але і активіты, котры процес ідентиті ослаблюють. За традичны позитивны моменти сьте означили набоженство – православне і грекокатолицьке, котре Русинів зєдночовало, за неґативый, напр. Акцію Вісла. Якы суть днесь позитивны і неґативны моменти, котры впливають на зміцнєваня народной ідентиті, або наспак, на прогресуючу асиміляцію?

С. Д.: – За неґативный момент сучасности поважую факт, же многы Русины днесь витрачають много енергії на то, жебы доказовали світу, же не суть Українці. У поєднх, нажал, є то їх єдина активіта, котров маніфестують своє русинство, што є на шкоду. Знам, же є то боляче місце з минулости, але видить ся мі, же ся уж могло загоїти, но дакотры люде іщі все мають потребу здерти коросту і ятрити властну рану. Далшым неґативом є самотна неприязна доба, в котрій жыєме – бой о самотне пережытя, дїктат економікы... Но а позитивным є вшытко, чім ся Русины збогачують нелем взаємно, але збогачують і цілый културный простор, в котрім жыють. Люблять ся мі найновшы фїлмы о Русинах. Любить ся мі фїлм о Михалови Шмайдові, котрый наштудовав фотограф і режисер Войтех Олейнічак. Тот фїлм був презентований уж давнїше на Бієнале русиньской култури в Польщі. Сам бы ем хотїв єден етнофїлм на модерный способ зробити. Але то буде будучность, на самый перед мушу докінчити зачату роботу – обгаїти докторську дізертацію і таким способом сам приложити руку к розвитку і зміцнєваню ідентиті Русинів.

Петро МУРЯНКА, Криниця

Слово на славний Оленин Ювілей

(Уривок)

Колиси
(на Твій ювілей передший)
єм писал
о дівчатиску з косичками
аванґардовым, фрышным
на позір нияк не лемківським
што ся нас чіпило
в дорозі до „славы“

Ни мі не пришло до мысли
же о час якисий
час невеличкій
гвойдеш в наше жытя
так ясно-прекрасно
так міцно
же за чепігыхватиш
нашу толоку орати

І долю ковати
в тій кухні лемківській –
як єс пак сама рекла

З зачудованьом сме позерали
як ідеш, преш, гейбы буря
як злива в петрове літо
і горнеш горі, напротив натурі
мудріст вселенной
ґу нашому сьвіту

Факультет за факультетом
як збераш
і, гейбы ґаздыня, взявши
решето
пресіваш зеренця
што ся нададут до сіяня
на царині нашій

А в меджечасі...

... Споминам Ватры
а споминати вертат
хоц доля карты
пороздавала – най ю фрас!
І хоцкі тота з Желемовых фраз
і же не лем йому оген згас

больом в нас...

Преця остало немало
з тамтых порывів шаленых
Од якої бы страны не зайти
ґу краю якому не дійти
проросла, протягла ся горі
неєдна витка зелена.

По меджечасі...

Хоц правду речы –
ци был даколи меджечас
ци то не – все лем
ци то не зас і зас
шаліли дни, місяці, роки
жебы ся хыжка наша мала
во Дім воздвигала

Видно го было онедолга
не лем во рускым Устю
не лем в Кракові, тіж польським
видно го было гет –
аж по Гароґейт!

Повідам – аж!
та хто бы з нас гнеска знал
про якисе там деси Гароґейт
кед бы не глейт Оленин
печат пошаны для слова
што од припецка вышло
для дни заранішніх

Слава вам вшыткы бортакты
мокры, і гладкы, і масны
же сте глупотом помогли
слово вынести наше

Та Тобі, Олен, найпаче
подяка вышня належна
без Тя бы птичка не чвіркла
як то колиси прогварил
домашній апостол наш, Павел

Лемківску Академію
што си ю ани выснити
сьмілым не было
воздвигла-с пред сьвітом
і хоц – зас...
зас тото хоц – най го фрас!
бодай для того самого
вартало жыти

За Руску Бурсу – Ти слава
за бій тот долголітній
же сме уж гнеска *На своїм*
же нас тот пальчык низемний
днес не уж болит

За тото іщы
же-с така велика
при оній меншын Комісії
же нхто николи не в силі
до дакой парії Тя вывести

А попри вшыткым вышнім
ту прикликаным ци миненым
за *електронну гітару*
лемківського слова –
Слава Ти

х х х

Оставай же нам
таком як Тя знаме
оставай з нами
(хоц уж не вшыткыма)
бодай до другого
вельми округлого
як днес Ювілею

І най Ти труда не бракне
як писал якисий Мурянка
же... *кед бы мя выпрягли...*
Менче з тым (хто тото памятає?)

Най Ти лем болю бракне
Кед ся уж минул
най ся не верне николи
бо біль барз болит
(знам з неписаного
бо-м сковынчал з Тобом
кед ся поузлили Твої дороги)

Днешнім дньом выпийме –
понеже-с кликала
на вино, палюнку, на пиво

... же і без питя мож жыти?
Мож ачий, але
што то за жытя?

Товды за Твої, Олен,
Многы і благы літа!

Магдалена ЛАВРІНЦОВА, Братіслава

Обстали в огнях боїв

(Із приправлєваної книжки авторки.)

Бывша выходна часть Чехословакїї — Підкарпатьска Русь (в сучасности Закарпатьска область Україны) все была топтана чужов політичнов і господарьсков надвладов. Перед роком 1918, але і по нїм жителї в тїй области терпіли голодом і неграмотностєв. Сїтуація ся кус зліпшыла почас першой ЧСР, кідь найвызначнїшу роль мала земельна реформа, котра, нажаль, не была дефінітївно дорїшена... *(О історїї той части Чехословакїї было написано у Народных новинках і часописї Русин дось много, зато бы-м ся хотїла зосередити на менше публіковану тему — одпор молодых підкарпатьскых Русинів проти мадярьскїй окупації на Підкарпатьскїй Руси (в тїм часї Карпатьскїй Україні), котра зачала 14. марца 1939.)*

Молоды хлопці і дївчата, котры не были согласны з мадярьсков окупаціов, в роках 1939 — 1940 втекли до выхдної Галїчі. Іщі недавно была частєв Польска, але по роцї 1939 ю анектовав Советський союз. Сердця коло вісем тісяч Русинів тужыли по збраню ся з російскыма побратимами і хотїли ся припоїти к бою проти фашизму. Але намісто того молодых ентузіастів заарештовали, обвинили з нелегального переходу советських границь і одволокли до гулагів у далеких і негостинных кончінах Советского союзу.

Аж по трєх роках тым, што пережыли нелюдскы условія в таборах рабской работы, доволили вступити до 1. чехословацького польного прапора, основы пізнішого 1. чсл. армادного корпусу в СССР. Створити го было мож на базї чехословацько-советського споєнецького договору з 18. юла 1941, доповненого воєньскым договором із 27. септембра 1941. Формовати ся зачав на початку 1942 року в приуральскім місті Бузулук, далеко за фронтовов лінійов. Формованя одділів 1. чсл. польного прапора проходило за помочі советських офіцірів і інструкторів, єго велителєм був плуковник **Лудвік Свобода**.

В послїдній януаровый день року 1943 1. чсл. польный прапор одышов на фронт і визнаменов ся в боях при українськім місті Соколово (8. — 13. марца 1943). Быв то тяжкий хрест огнем і кровлєв. Чехословацькы боєвници проявили незвычайне ге-

ройство, за котре 85 вояків оцінили найвысшыма советськыма орденами. Капітанови **Отакарови Ярошови** як першому зо заграничных обчанів посмертно удїлили титул Герой Советского союзу. Сміло боєвали підкарпатьскы Русины, як **Іван Ленишинець, Юрій Курин, Михал Горовский, Федор Дербаль** і далшы. Принесли і далшу жертву — на Фонд озброєных сил СССР дали вшиткы свої скромны зашпорованы пінязї — 186 тісяч рублів на výroбу танку з гордов назвов „Підкарпатьскый партізан“, котрый пізніше вітязно перешов українськы степы, здолав карпатьскы перевалы, подобно як єго екїпы горїв в огню, був пошкоджений, але по оправі наконець дошов вітязно аж до Прагы.

Із 1. чсл. польного прапора в маю 1943 в Новохоперську ся зачала будовати 1. чсл. самостатна брігада в СССР. Переважну часть в нїй творили підкарпатьскы Русины, але вступали до нїй і волиньскы Чехы. Як увів єй першый велитель Л. Свобода в книзі *Од Бузулуку до Прагы*, 8. мая 1943 із 1 468 членів той брігады было аж 1 366 Підкарпатців (може точнїше — підкарпатьскых Русинів — позн. авт.), т. є. 95 процент зо вшиткых вояків і офіцірів.

На фронт вояци 1. чсл. самостатной брігады одышли в септембрї 1943. Свободовці поступали через спустошену Україну, всягды відїли неконечну сказу і трапу єй жителїв — німецькы вояци спалили їх обыстя, знічили уроджай, чім їм взяли і найскромнїшу обжыву. Дїзнали ся ай о трагедії транспорту при осадї Яхнівка, в котрім ся перемїщовала артилерія з техніков. Нескушений велитель транспорту выдав розказ заказуючій воякам выйти з вагонів. „Юнкерсы“ на транспорт зошмарєвали бомбы, причім загинуло 54 вояків. Довгий є список їх мен, спомяну холем дакотрых — **Василя Антала, Михала Богдана, Юрія Гомоная, Василя Довганича, Михала Іляшевіча, Михала Кучина**.

Скорым походом ішли вояци там, де з часу на час было відїти і чути страшны выбухы. Заставили ся в лісі на северозападї од Лютежа — противник був в досягу коло трєх кілометрів. Зачали ся копати закопы, приправлєвати схованкы про артилерію, накладны авта, конї. Але главно забезпечовати те-

• *Снайперку Марію Ляльєву як першу жєну оцінили Чєхословачьким войновим хрєстом 1939.*

Фотка: архів авторкы

лефонне споїня з переднєв лініов обраны. Дізнали ся, же їх бріґада ся дістала під велїня 38. совєтської армады генераля **К. С. Москаленка**.

Рано 3. новембра 1943 розгорїли ся тяжкы бої о главне місто України. Стовка артїлерії випущала смертельны стрїлы, страшный гукот перерывав тихо і здало ся, же є ту пекло огня і выбухів. 1. чс. самостатна бріґада ся продерала через громаду камїня і цегел, неприятель ся не хотїв вздати, місто горїло, але бріґада успішно сповнила задачу – в рамках Червеной армады 6. новембра 1943 ослободила головне місто України – Київ. За героїчны skutky 138 вояків бріґады оцінили совєтськыма металами. Поручікови **Антонїнови Сохорови** і надпоручікови **Ріхардови Тесаржікови** передали тїтут Герой Советского союзу а далшым членам Чехословацький войновий хрест 1939.

На осїнь і в зимі 1943 – 1944 1. чсл. самостатна бріґада, враховано підкарпатських вояків, взяла участь у боях при Василькові, де смертєв храбрых загинуло 11 вояків із Підкарпатської Руси, міджі нима надпоручік **Згор**, ротный велитель **Недвідєк**, вояк **Штефан Буртин**. При Білій Церькві барз ся визнаменали **Миколой Сїдей**, **Іван Бенчак**, **Юрій Йовба** і далшы, при Жажкові, на лінії Оратівка – Яшківці загинув смїлый розвідник із Підкарпатської Руси **Василь Кампій**.

На ярь 1944 на основі меморандуму верьховного велїня Червеной армады з 10. апрїля 1944 ся поволило зо вшыткых чсл. воєньскых одділів в СССР створити высшый ціловыйсковый союз – 1. чсл. армандный корпус в СССР, основу якого творила главно 1. чсл. самостатна бріґада. Ёго визначнов частєв ся стала 2. чсл. парабріґада, котра ся формовала спершу в Ёфремові, пізніше у Проскуріві. Першым велителєм 1. чсл. армандного корпусу ся став бріґадный генераль **Я. Кратохвіл**, од 10. септембра 1944 – бріґадный генераль **Л. Свобода**.

Треба підкреслити, же вояцы і офіціры з Підкарпатської Руси, котры мали перевагу, зіставали і надале обчанами Чехословакїї і фактїчно з правного боку были підряджены владї ЧСР, єй міністерству обраны і воєньскых місій. Носили уніформу чехословацькой армады а рядили ся інтересами той країны – нічим ся не одлишовали од Чехів і Словаків, може, лєм русиньсков бісїдов...

Як вояцы 1. і 3. бріґады 1. чсл. армандного корпусу взяли участь і в Карпато-дуклянській операції, героїчно боєвали за ослободжїня Пряшова, Зборова, Бардеєва, Остравы і многих далшых міст Польщі і Чехословакїї. **Штефана Вайду** оцінили тїтулом Герой Советского союзу, ёго краяна, **Івана Кубинця** – Чехословацьким войновим хрестом 1939, нажаль, уж по смерти.

Танкіста **Штефан Вайда** указав ся як прикладный вояк – боєвав за Київ, Руду, Білу Церьков, Жажков і на Дуклі. Недалеко польского міста Творков ёго живот перервала кулька неприятельского снайпера.

Сміло боєвали і жєны. Снайперку **Марію Лялькову** як першу жєну оцінили Чехословацьким войновим хрестом 1939, дали почливість і санїтарці **Настї Курїмовїй**. І далшы жєны – **Ева Кочанова** і **Софія Павлішінцова**, котры зострілили сїм неприятельских летадел, ведуча ошетрователька **Софія Гараґонічова**, споярькы **Гафія Глебова**, **Юстина Бабічова** – суть героїками.

Лудвік Свобода по войні в книзі, котру назвав **Храбры, смїлы, мужны – Дорога к слободї** написав: „*Никולי не мож забыти на то, што про вітязный бой проти фашизму значїла участь дакїлькох тїсяч закарпатських Українців (точнїше підкарпатських Русинів – позн. авт.) – мужів і жен в рядах 1. чсл. армандного корпусу в СССР. Своїм героїством і кровлєв помогли доповнити кронїку історії наших народів найславнїшов новодобов боєвов традицій.*“

Габор Адріан КАЧІНКО, Будапешт

Шлідами черехатських Русинів (1.)

Походженє Русинів

Русини найзахідніші конар восточнославянських народів, односно народ між восточнославянською і західнославянською групою. Територія населена з Русинами знаходиться ще на подруччї Сіверовосхідних Карпатів – у зоні стретання західної і східної культури – на територіях нешкайшій Польській, Словацькій, України і Румунії. У найкращім числї Русини живуть на Подкарпаті. З вонка їх мати живуть у сиверовосхідних часцях Мадярської, на тв. Горній земі (у Словацькій) коло Прешова і Кошиць, у Сримі у Горватській і у Войводині (Сербія), дзе постійно осамінені „острівка” русинського жителства. Окрем на тих просторах, Русини живуть і у великій другій земі Європи, у Канаді, Австралії і Зєдинєних Америкських Державо́х.¹

Оцовщина Русинів то Сіверовосхідні Карпати – їх похребина і їх обидва боки, тв. зона пасовищ. Та територія, між тим, у часі мадярського «освоєння оцовщини», справ історичних податків, були ненаселені.²

Праоцовщина Русинів знаходиться ще понад Сіверовосхідних Карпатів славянська праоцовщина – поміж

Карпатами і Балтицького моря, т. є. поміж ріки Елби і Дніпру. Її західні границі були історична Галичина, односно Волгинія і Подолия. На тій території жили великі ризні старовинні народи (Келти, Бастарни, Карпи, Даки, Скити, Готи, Гепиди, Римляне ітд.), з яких одна частина і остала на тих просторах, та ще у V–VI столітї ступили до східних славянських племенів, хторі жили на берегах Дністру, Бугу і Вистули (Склавинів, Дулебів, Волгиніанів, Бужанів). Од X століття ті народи творили єдинствінен народ Київської Русі, т. є. жили у Галицько-Волгинійнім Князівстві. У XI столітї Київська Русь завжала варош Примісл і його околицю (нешкайша югозахідна Польща), хтора припадала Галицько-Волгинійнім Князівству. Західні Слав'яне хторі там остали (Лєняне, Вислані і віроятно Били Горвати) утварили ще до народу Русі. У періоді XIV–XVIII століття, примішані странських силів, єдинствінен руска чи староруска назва народу ще траїти і з неї настає велика назва народів: Вєлькоруси (нешкайша Русія), Малоруси (нешкайша Східна Україна) і Червоні Руси (нешкайша Західна Україна, т. є. історична Галичина), Білорус (нешкайша Білорусія), Чорнорус (нешкайша Югозахідна Білорусія). У другій половині XIX століття

на територіях де жили Восточні Слав'яни вже частіше, намісто терміну велькоруски почало хасновац русийски, намісто малоруски українски і намісто билоруски і чарноруски билоруски. На просторах Галичини хтори припадали Польській єден з восточно-славянських народів наволани Червенима Русами. Тота назва одношела ще на предках Русинів, хтори ще зоз Червеної Руси, т. є. Галичини населили до Угорської. Предки Русинів од XIII століття по татарську інвазію і медзисобни зраження галичських бояр, не нараз, але у розличитих часах, зоз Галичини, Волгинії і Подолиї, почали ще населявати до найсхідніших комитатів історичної мадярської держави. Найвещей з них пришли на поволанку шолтесів і кенезів на їх маєтки робити потрібні земледільські роботи, але і сцекуючи, приходили і поєдинечно або зоз фамиліями потайно ще населявали медзи густими лісами Карпатів і по їх виверчованню до ужу, у XIV століття існуючих, русинських валалів. До, на тих просторах населеного, русинського народу (хтори з векшей частини були крипаки) у XIV–XVI століття асимілювали ще владські пастири, хтори походили зоз Балкану. Масовніше населяванє Русинів з боку феудалів случало ще у XV–XVII століття, але їх населяванє тирвало ище і у XVIII століття.

Пустошенє Черехату (Cserehát)

Черехат то береговити край, хтори ще находзи на сиверу Мадярської медзи ріками Бодва (Bódva) і Хернад

(Hernád) і мадярсько-словацьку граніцу. Меню достал по церковних лісах, хтори закриваю береги того краю. Ту ще находза 89 населення. Зоз них 62 населення находза ще у Нукашнім Черехату (*Belső Cserehát*). Як сом почитал, 27 грекокатоліцьки населення, у хторих жителі русинського походження, находза ще у Нукашнім Черехату, з винітком валалу Ґарадна (*Garadna*).³

Черехат ще може попишиц зоз багату історичну прешлосцу. Медзи собу ще зоз тим краєм дзелели комитати Абауй, Боршод і Торна. Жителство Черехату од конца XIV по конец XVII століття було у подполносци мадярське, як племство, так і крипаки. Єдно зоз гніздів славней феудальної фамилії Ракоци було у Черехату, де 1517. року Жиґмонд і Ференц Ракоци купели валал Фелшовадас (*Felsővadász*) і його околицю.⁴

По Мохачській битки катастрофа турської інвазії потрафела і мадярськи населення черехатського краю. Їх жителі не були пошпоровани од крадіжів і одніманьох, а потім були примушени і давати високи порції. Прето жителство Черехату сцекало і скривало ще до лісів або до сиверних комитатів. Жителі хтори остали у валалі не могли платити такі високи порції, та прето веліх Мадярох загарбовали, та потім валали опустошили. 1548. року опустошили валали Дебрете, Ракаца і Вислов (*Debréte, Rakaca, Viszló*), 1554. Сокачи (*Szakácsi*), 1576. Абод (*Abod*), 1629. Нешта (*Nyesta*), 1640. Кек (*Kék* нешка *Baktakék*), 1647. Ірота (*Irota*), 1673. року Ґадяпати (*Gagyapáti*), та і велі други валали. 9. юлія 1640. року Миклош Естерґази (*Esterházy Miklós*) «зоз слизами здиховал» пишуци же єґерски

Турки напали на ґадянську котліну і у ній на Долні і Горні Ґадь (*Alsó- u Felső-Gagy*), на валили Кеть (*Kety*) і Бакту (*Bakta/Baktakék*), спалили їх і опустошили.⁵

Барз мале число черехатского жительство прежило турски пустошеня. По Ракоцийовим повстаню (1704 – 1711) і по епидемії куги, хтора потим ушлїдзела, жительство Черехату скоро цалком вимарло. Иснує єден писани памятник о тим же 1710. року „чарна шмерц“ покошела жительство Абоду і же у живоце остали лем єден кантор і єден пес зоз меном Имоляш (*Imolyás*). Записане же: „На абодским теметове нараз копали седем гроби. Глашник хтори послани по месешского паноца врацел ше зоз вистку же у його милостиє тиж умера... Мацери вищаючи руцали од себе дзеци хтори дойчели накарди почувствовали смертельную хороту. Дзеци одходзели з обисца зохабяючи хорих родичох. Дзедни людзе падали мертви у власних заградох под шлївку. Ані тоти ше не могли ментовац од хороти хтори ше заверали до своїх хижох.“⁶ По катастрофи жем зачэрала ґаздох. Нови велможове после Мадярох

на свойо маєтки волали Русинох і Тотох.

(Продовжіня в далшій числі.)

ЛИТЕРАТУРА:

- ¹ Hattinger-Klebasz, Gábor, 1996: A ruszinok. In Eperjessy, Ernő (sorozatszerk.), 1996: *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, őrmény, ruszin nemzetiség néprajzából*. 1. Budapest, c. 167.
- ² Kobály, József, 1997: A mai Kárpátalja területének népei a középkorban. In Csernicskó, István (összeáll.): *Tiszán innen...* (társadalomtudományi tanulmányok) Ungvár, c. 25.
- ³ Kisfalusi, János: A szép Cserehát. h. n., 2002, c. 29-36.
- ⁴ Hornyák, Gyula: *Galvács és a Rakaca-tó környéke*. Galvács, 2003, c. 131.
- ⁵ Paládi-Kovács Attila: Ukrán szórványok a 18–19. században Magyarország északkeleti részén. In: Népi kultúra – népi társadalom VII. Budapest, 1973. 332-333. Vö: Kisfalusi János: A szép Cserehát. h. n., 2002. 15-64
- ⁶ Cserehát Településszövetség, <http://www.cserehat.com/index.php?m=lehatarolas> 2009.11.09. 22:00

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА, Одділіня русиністики Універзіты в Новім Саді

РУСИНИ/РУСНАЦИ СЕРБІЇ/ВОЙВОДИНИ І ЇХ ВАРІАНТА РУСИНСКОГО ЯЗИКА

Остатні даскельо роки Република Сербия превжала даскельо кроцаї хтори без сумніву одкриваю вельку усиловносц би ше унапредзел статус рускей меншини. Пред осем роками (2002) Покраїнски секретарият за предписаня, управу і націонални заєдніци установел за каждую меншину цалком нову інституцію – **Націонални совет за каждую меншину**. Націонални совети, як найвишши органи меншинской самоуправи у Републики Сербии, оформлени на основі Закона о зашити правох і шлебодох націоналних меншинох 2002. року у тедишней Союзней Републики Югославії хтори верифіковала Скупштина, а з організаційну і другу потримовку Министерства за людски і меншински права (Руснаци, 2009: 17). Истого року, медзи першима, свой Совет основала і руска націонална заєдніца, 2. новембра 2002. року. Мандат першого Національного совету рускей націоналней меншини тирвал по 30. октобер 2004. року, кед по позарядовой Електорскей скупштини вибрани други, хторому мандат закончени стредком 2010. року.

Главни обласци активносци Національного совета рускей націоналней меншини то култура, образованє, медіи і, ґенерално патраци, скоро шицко цо значне за руску меншину. Совет єдини легални представитель рускей меншини. Шицки руски інституції і організації конкурую зоз своїма проєктами при розличних покраїнских секретариятох (за націонални меншини, за образованє, за науку і технологійни розвой, за културу, за вирски заєдніци, за привреду і други) а НСРПМ одобрує або одбива їх финансванє з боку покраїнских власцох. Націонални совет рускей націоналней меншини достава і періодични бюджетски средства як зоз министерствох Републики Сербії зоз Беоґраду, так і зоз покраїнских / войводинских

секретариятох за финансванє, у єдней розумней мири, цалей културней активносци.

Рок 2006. прилапени нови Устав і право на вибор націоналних совитох конституціалізоване. Устав Републики Сербії зоз 2006. року ґарантує у члену 75. колективни меншински права на основі хторих припадніки націоналних меншинох, непостредно або преїґ своїх представнікох, участвую у одлучованю або сами одлучую о поєдинечних питаньох вязаних за свою културу, образованє, информованє і урядове хаснованє языкох і писмох, у складу зоз Законом. Устав уключує шицки релевантни медзинародни документи хтори ше одноша на меншини.

Припадніки рускей меншини маю право образовац ше на мацеринским языку і нащивйовац годзини хтори ше фокусую на историю і културу меншини, а, источасно, паралелна настава на сербским языку обовязна.

Припадніком рускей меншини оможливлене хасновац свой язык урядово у општини або населеню у хторим твора 15 % локального жительство. Уставни закон обезпечує і урядове хаснованє руского языка у судских поступкох, праве як і у виберанкових материялох. Рускей меншини дате право же би на своїм языку могла виписовац назви улїцох або других ґеографских местох. У обласцох у хторих руска меншина твори по 15 % локального жительство законски предписаня ше обявю на руским языку.

Єдна з уставних одредбох хтора заслужує окрему увагу то гевта хтора оможливує членом націоналних меншинох же би шлебно запровадзовали і отримовали одношеня зоз легалними субектами хтори перебуваю у странских державох, зоз гевтима зоз хторима маю даяки колективни, културни, язични або вирски подобносци.

Держава ше обявляе же будзе фінансовац главни кул-

турни активносци хтори орґанізую припадніки єдней націоналней меншини. За фінансованє културних проєктх орґанізаторе ше стимулюю же би фінансийни средства вимагали од приватних и державних орґанізаційох и инситуційох хтори ше находза у иноземстве.

Нешка ше найширша културна активносц рускей націоналней заєдніци витворює у контексту коло двацец неполитичних, културно-просвітних-уметніцких орґанізаційох и інституційох. Націонално патраци, найзначнейши: **Руска матка**, основана 1945. року, обновена 1990. року у Руским Керестуре; **Дружтво за руски язык, литературу и культуру**, основане 1970. року у Новим Садзе; **Културно-просвітне дружтво ДОК – Коцур**, основане 2006. року у Коцуре. Други културни орґанізації (здруженя гражданох) находза ше у Новим Садзе (Руске културно-просвітне дружтво, Матка – Дружтво Руснацох Нового Саду – Войводини, Форум младих Рускей матки, НВО Руски форум ГЕА), Коцуре (КУД Жатва, Етно клуб Одняте од забуца), Дюрдьове (КУД Тарас Шевченко, Хор Розанов), Вербаше (КПД Карпати, Уметніцка колонія Няради), Руским Керестуре (НВО младих Руснацох Pact Ruthenorum), Шиду (КПД Дюра Киш), Новим Орахові (КУД Петро Кузмяк), Кули (РКУД Др Гавриїл Костельник), Суботици (Дружтво Руснацох у Суботици) и у Сримскей Митровици (Дружтво Руснацох у Сримскей Митровици). **Руски професійни културни інституції змесцени у Руским Керестуре**: Націонални совет рускей націоналней меншини, Завод за культуру войволянских Руснацох, Руски народни театр Петро Ризнич Дядя и Дом култури Руски Керестур.

Єст коло двацец пейц традиційни културни фестивали / манифестації: Фестивал рускей култури Червена ружа, Фестивал театралних представох за дзеци и одроснутих Драмски меморіал Петра Ризнич Дяді, Културна манифестация Костельникова єшенє, Мултимедиялна манифестация Дньовка, Фестивал Водова фест, Медзинародни волонтерски камп (у Руским Керестуре), Фестивал жридлової творчосци Руснацох Коцурска жатва, Подобово-литературна колонія Ерато над Коцуром, Медзинародни фестивал гумора и сатири Коцурска чутка, Борба против примитивизма у музики Караоки стоп красне шпиванє напредок, Уметніцка колонія З нашей прошлости до нашей будучносци, Крачунски концерт, Велька ноц у Коцуре, Стретнуца дзєцинскей драми (у Коцуре), Фестивал новей рускей шпиванки у народним духу Ружова заградка, Фестивал монодрами и дуодрами, Дні Миколи М. Кочиша, Меморіал професора Гавриїла Г. Надя, Фестивал дзєцинскей творчосци Веселинка, Поетски нітки Меланії Павлович, Стретнуце руских основних и стредніх школах (у Новим Садзе), Фестивал жридлового шпиваня Най ше не забудзе (у Дюрдьове), Фестивал народних оркестрох Мелодії Руского двора (у Шиду), Културна манифестация Яр др Мафтея Виная, Концерт озбильней музики (у Суботици), Литературно-драмске стретнуце Рочніца народзєня баснописателя Штефана Чакана, Манифестация 13. май (у Новим Орахові), Стретнуце хорох, Уметніцка колонія Няради (у Вербаше), Уметніцка колонія Стретнуце у Боднарова (у Господінцох), Сретнуце рецитаторох (у Кули) и други.

Попри даскеліх традиційних литературних змаганьох хтори орґанізую Дружтво за руски язык, литературу и культуру (напр. литературни конкурси пошвєчени Гавриїлові Г. Надьови, Мафтейови Винайови и Штефанови Чаканови), Културно-просвітне дружтво ДОК – Коцур (напр. Ерато над Коцуром и Коцурска чутка), Руска матка (напр. литератур-

ни конкурс за младих поетох пошвєчени Юліянови Надьови) и други, три змаганя окреме значни. То: **Републичне змаганє з руского языка и язичней култури школярох основних школах з руским наставним языком и школах у хторих ше руски язык виучує як виборни предмет з елементами націоналней култури** (орґанізоване з боку Дружтва за руски язык, литературу и культуру), **Конкурс за монодраму и дуодраму** (орґанізовани з боку Матки – Дружтва Руснацох Нового Саду – Войводини и Городского одбора Рускей матки) и **фото змаганє Руски виїаз** (орґанізоване з боку Мєсного одбора Вербас Рускей матки).

Сумираючи период по початок дзєведзешатих рокох прешлого вика, **Мирон Жирош наводзи 14 предпоставки (фактори) хтори, по нїм, привели до фіналного стану – єгзистованя малей популяції свідомих Руснацох, утвердзованя їх національного языка и його подзвигованя на уровень 14. славянського языка, узрєтосци рускей литератури, новинарства, фолклора и театра**. Жирош видзелєл шлїдуєци фактори (Жирош, 1998: 463):

1. сущєствованє двох руских центрех – Керестура и Коцура;
2. яснє припознаванє припаданя ґу Русиним Закарпатскей обласци;
3. моцнє унапряменє на „триманє вєдно” мєдзи странами;
4. Грекокатолицка церква и чуванє національного идентитета;
5. руска школа;
6. стаємни контакти зоз Горніцу (зоз карпатским отечєством, зоз бувшими Горніма жемами Австро-Угорскей);
7. обезпечованє кнїжкох и друкарні зоз Горніци;
8. образованє рускей интелігенції;
9. чуванє традиційох и національних обичайох (напр. церковних шветох – Крачуна, Велькей ноци, Кирбая), рускей свадзби и явного живота;
10. снованє Руского народного просвітного дружтва;
11. новє обновиованє, повойнови розвой од 1945. по 1990. рок;
12. улога Дружтва за руски язык и литературу;
13. Фестивал култури Червена ружа;
14. Драмски меморіал Петра Ризнич Дяді и Руски аматерски театр Дядя.

Маючи у оглядє случованя у рускей націоналней заєдніци, на концу першей децениї 21. вика, **Жирошова анализа би могла буц прєширена зоз найменей єщи дзєшец факторами хтори без сумніву доприноша сущєствованю малей популяції свідомих Руснацох**. Ми видзелєли шлїдуєци фактори:

1. Націонални совет рускей націоналней меншини;
2. Завод за культуру войволянских Руснацох;
3. Руски народни театр Петро Ризнич Дядя;
4. Апостолски єгзархат за грекокатолицкох у Сербії и Чарней Гори;
5. Образовна вертикала на руским языку;
6. Рижнородна видавательна активносц;
7. Електронски медії;
8. Нови културни орґанізації и манифестації;
9. Рєволюционерни пременки у Карпатским ареалу;
10. Вигодни мєдзинародни обставини.

Кажди з наведзєних факторох обробєни у моноґрафії **Нова Србија и њєна русинска мањина / Нова Сербия**

Михайло ФЕЙСА

и єй руска меншина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority (Фейса, 2010), а з тей нагоди затримаєме ше на пиятим фактору – **образовней вертикали**.

Початки школьного образования на руским языке можу ше провадзиц од половки 18. віку – од 1753. року у Руским Керестуре и од 1765. року у Коцуре.

Початки предшкольного образования на руским языке можу ше провадзиц од початку 20. віку – од 1903. року у Руским Керестуре и од 1905. у Коцуре.

Оддзелєне за русинистику на Филозофским факультету у Новим Садзе походзи од Лектората за руски язык хтори основани 1972. року (од 1981. року – Катедра за руски язык и литературу).

Яшелька, предлужене перебуванє и воспитни ґрупи за пририхтованє дзецох до школи существує у Руским Керестуре. Воспитни ґрупи у хторих ше дзеци пририхтую за школу на руским языке и предлужене перебуванє за предшколски дзеци єґзистую у Коцуре и Дюрдьове. У стредкох у котрих не постої можлівосц організования порядних воспитних ґрупох на руским языке, руски ше виучує як окремени предмет хтори ше вола Пестованє руского языка з елементами націоналней культури. Таки воспитни ґрупи організовани у Кули, Новим Садзе и Вербаше, а планує ше організовац пестованє руского языка и у рамиках предшколских оддзелєньох у Бачинцох, Беркасове, Бикич Долу и Шиду (Руснаци, 2009: 25-26).

По Закону, руским дзецом цо ходза до основних школах у гевтих войволянских општинах и местох дзе жиє значни процент Руснацох (по 15 %) оможлівени три години тижньово на їх мацеринским языке. Сербски язык (три години тижньово) и два странски языки (перши странски язык од 1. класи, други странски язык од 5. класи – два години тижньово) винїмки и обовязни су.

Попри порядней настави (щицки предмети) на руским

языку од 1. по 8. класу у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове, у других руских стредкох дзе пре мале число школярох нет можлівосци організования порядней настави на руским языке організує ше виучованє руского языка зоз елементами націоналней культури. Предмет виборни и заступени є зоз двома годинами тижньово. Вон заступени у Бачкей Тополї, Господїнцох, Коцуре, Кули, Нови Садзе, Новим Орахове, Петроварадину, Савиним Селу, Сримскей Каменїци, Сримскей Митровици, Суботици, Ветернику, Вербаше и у Шиду зоз окременима оддзелєнями у Бачинцох, Беркасове и Бикич Долу. Вкупне число местох доходзи по 16, а вецей як 330 школяре облапени з нїм (Руснаци, 2009: 27). Общи тренд же ше число школярох у школах зоз порядну наставу зменшує, а число школярох у школах зоз пестованьом ше звекшує.

Основне образованє на руским языке обовязне и бесплатне. Необходне минималне число школярох за організованє класи 15, але зоз допущєньом Министерства просвіти можлїве організовац класу и за менше число од 15.

Моментално нет ані єдней приватней школи на руским языке ані на єдним уровню у Войводини.

Гимназия Петро Кузмьяк у Руским Керестуре обезпечує подполне образованє на стредньошколским уровню на руским языке од 1970. року. **То єдина стредня школа по руски на швецє.** Ма интернатске змесценє за школярох и прето можлїве же би ше уписали не лем дзеци зоз Сербії але и зоз других жемох дзе жиє Руснаци. Барз важне наглашиц же аж и Русини / Руснаци зоз Карпатского ареалу чувствую Гимназию як свою, окреме гевти зоз України хтори не маю скоро нїч зоз образовней вертикали яка єст у Сербії.

Маюци у оглядзе основне и стреднє образованє, одвичательни органи можу допуциц виводзєне настави на руским языке (як и на языках других націоналних меншинах) кед за формованє класи єст меней од 15 школярох хтори жридлово бешедніки. Факт же ше вкупне число школярох по класи на руским языке благо зменшує.

Оддзелєне за русинистику представя найвисши уровень образования по руски. Нови курикулум Оддзелєня за русинистику, базовани на Болоньскей декларациї, акредитовани прешлого року. Попри Фонетики руского языка, Морфолоґії, Синтакси, Историйней ґраматики, Рускей литератури, Исторії Руснацох и Фолклористики Руснацох, даскельо нови курси уведзени: Правопис руского языка, Анґлийско-руска контрастивна ґраматика и Карпаторусински язык (курси професора Михайла Фейси) и Руска дзецинска поезия, Роман и Драма (курси професора Юлиана Тамаша).

Понеже руска популяция у Войводини / Сербії досц мала, Оддзелєне за русинистику специфичне пре релативно мале число студентох. Приблїжно дваець пецеро студенти студираю на Оддзелєню. Стреднє єст пецеро студенти уписани по школским року.

Курси руского языка можу ше нашивйовац и на Оддзелєню за медії дзе существує можлівосц же би ше на бюджет уписали двоїо студенти. Студенти зоз даскелїх оддзелєньох Филозофского факультета можу студирац руски язык як виборни.

Триець штверо студенти потераз дипломовали на Оддзелєню за русинистику. Од нїх ше обчекує же би були лидере културно-образовного живота Руснацох у Сербії у першей половки 21. віка.

З оглядом же автор тей статї и представитель войволянских Руснацох у Интерреґионалней комисії за коди-

фиковане русинського язика фукусуєм ше на стан и перспективи руского язика, односно войводянської варіанти русинського язика.

У рускій лінгвістики углавним бул заступени стихийни або индивидуални приступ ґу язику, а од проф. др Юліяна Рамача, мож повесц, почина ше розвивац и тимски. То ше не одноши на виучоване руского язика у школах, бо воно було условене зоз дружтвенима умовами, односно, з єдного боку, напрямками ширшей дружтвеней заєднїци, а, з другого боку, рускій націоналней заєднїци.

Пре ограниченосц зоз простором историйат мож спатриц прейґ условно наволаних преламних моментох, при чим не думаєме ані на шветово войны, ані на екс-ю войны, ані на роялистичну, соціялистичну чи капиталистичну систему, але на періоди у хторих препознаваме одредзени лінгвістични авторитети. Медзи войводянськими Руснацями то вшелїяк **др Гавриїл Костельник, проф. Гавриїл Г. Надь, проф. Микола М. Кочиш, проф. др Юліян Рамач, мр Гелена Медеши и проф. др Михайло Фейса**. Каждє зоз наведзених лінгвістичних маркерох витворел конкретни резултати и каждє з нїх представя своєфайтови швицарник єдного періода, кратшого або длуґшого, у хторим творел/творела.

Граматика бачваньско-рускей бешеди Г. Костельника (обявена 1923. року, у Сримских Карловцох) уведла и утвердзела основни лексични, фонетични и граматични (морфолоґийни и синтаксични) норми и творенє слівох. Од тих хвильох, по слівох проф. др Александра Д. Дуличенка, руски язик достава подполну цалосц диференціальних характеристикх литературного язика.

Роботу на нормованю и преучованю мацеринського язика котру розпочал Костельник успішно предлужели двоє руски лінгвісти: Гавриїл Надь и Микола М. Кочиш, обидвоє педагоґове и писателе. Кочиш окрем статїох ма и 9 кнїжки, и шицко тото написал за лєм 10 роки, а Надь писал полни 50 роки, але лєм статї (Сеґеди, 2007: 249), так же ше цале його опубликоване лінгвістичне наслідство змєстцело до двох кнїжок: **Лінгвістични статї и розправи** (1983) и **Прилоги до историй руского язика** (1988). Надь бул єдини руски лінгвіста у перших двох повойнових децениях и мушел ше сам бориц за язик.

Микола М. Кочиш ше зоз своїм надзвичайним талантом зявел праве теди кед бул найпотребнейши. Вон написал понад 20 статї о рижних конкретних питаньох руского язика, але бул свидоми же треба кодификовац шицко цо остало недоповедзене и, ведно з нормами котри створени дзекуючи Костельникови, формовац нормативну систему за школски потреби, а познейше их преширц и на други сфери у котрих ше литературни язик хаснує. Так од 1965. по 1968. рок вишли три його ґраматики под єдну назву **Мацерински язик**, у котрих не бул лєм школски материял, але ришовани и важни нормативни питаня. Розуми ше же то не було идеалне ришенє, але главне було поробене – створена нормативна система. Його **Граматика руского язика** видрукована посмертно 1974. року. Тота **Граматика**, гоч и недокончена, барз значна за розвой сучасного руского литературного язика.

Окреме значне же Микола Кочиш опубликовал перши **Правовис руского язика** (1971. року) и перши векши словник **Приручни терминологийни словник сербскограватско-руско-українски** (1972. року). Треба визначиц и Кочишову роботу на полю рускій ономастики. Зоз свою роботу у цале Кочиш вшелїяк забира єдно з найважнейших местох

у рускій филології.

1975. року зявюю ше перши роботи др Юліяна Рамача, хтори по нешка ма коло 100 роботи зоз лінгвістики, од того коло 15 кнїжки. З тей нагоди видзелїме найважнейши з нїх: **Практична стилістика, Применовнїцки конструкції у руским литературним язику, Руска лексика и Фразеолоґийни словник: сербскограватско-руски**. Др Юліян Рамач виучує шицки обласци язика. Уж спомнути Кочишово ґраматики не задоволєли шицки потреби, та требало написац єдну подполнейшу ґраматіку руского язика. Рамачова **Граматика руского язика** вишла з друку 2002. року. Як наглашує сам автор, вона треба же би послужела як школяром и студентом, так и преподавачом и шицким другим културним роботником. **Граматика руского язика** ше состої зоз шейсцох часцох: фонетики, морфолоґії, синтакси, лексиколоґії, историйней ґраматіки и часци о нашим народним и литературним язику. Треба наглашиц же Рамач по перши раз детально обробел синтаксу и лексиколоґію, историйну ґраматіку руского язика, стилістику. Найвекша Рамачова заслуга то же доробел векшину зоз того цо його предходнїки започали, преучел и тото цо вони не виучовали и же шицко систематизовал до **Граматіки**.

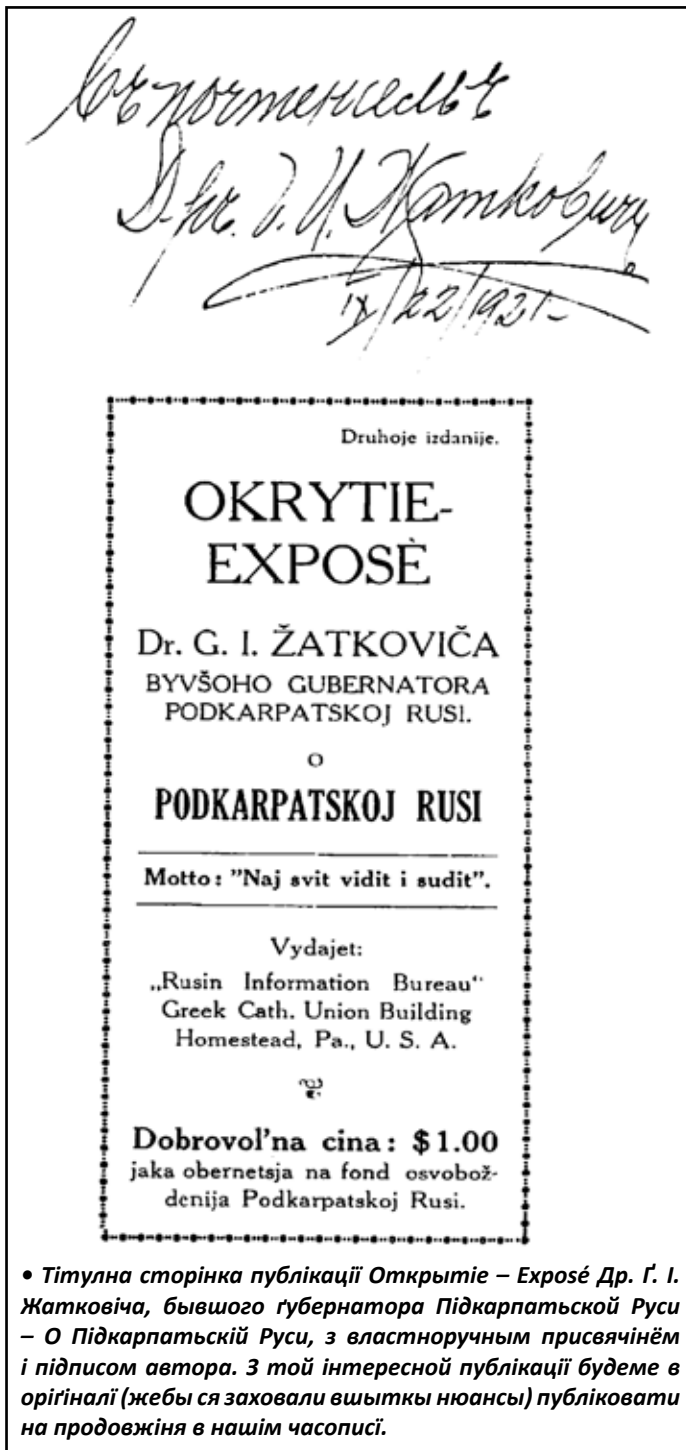
Проф. др Юліян Рамач, як главни редактор, ведно зоз редакторами мр Гелену Медеши и др Михайлом Фейсом привели ґу концу фертальвикову роботу на **Сербско-руским словнику** (I том вишел 1995; II том – 1997. року). Словник ма коло 70.000 одреднїци. Того року закончена и деценийна робота на **Руско-сербским словнику** у чийм виробку, попри спомнутих троїх лінгвістох, учасц мала и др Оксана Тимко-Дітко. Приводзи ше ґу концу и робота на **Словнику руского народного язика** чий руководитель тиж проф. др Юліян Рамач.

Мр Гелена Медеши коруновала свою длуґгорочну, углавним соціолінгвістичну и ортоґрафску роботу, зоз опубликовану кнїжку **Язык наш насущни** (2008).

Єщи од опубликованя лінгвістичней анализи анґлізмох у руским язику на фонолоґийним, морфолоґийним и семантичним уровню, обявеной под насловом **Анґлийски елементи у руским язику** (1990) проф. др Михайло Фейса ясно и недвосмыслово препоручує припадником рускій націоналней заєднїци же би требали знац три язики: наймилши, мацерински – руски, язик стредка – сербски и перши язик шветовой комуникації – анґлийски. Прето професор Фейса и коавтор (зоз П. Р. Маґочийом, у рамикох першого медзинародного русинського язичного проекта) першого приручника намененого за ученє руского язика Руснацом у иножемстве и ученє анґлийского язика Руснацом у Войводини **Let's Speak English and Rusyn / Бешедуїме по анґлийски и по руски** (1998). Вон дал и значне доприношенє концепції другого приручника того типа, концепції приручника за початне ученє анґлийского язика Юліяна Папа **Good Morning! We Learn English / Добре рано! Учимє ше по анґлийски**. Фейса и єден з редакторох уж спомнутого капиталного двотомного діла рускій и сербскій лексикоґрафії **Српско-русински речник / Сербско-руски словник**, як и главни редактор (з вецейчлену редакцію) репрезентативного зборника пошвєченого 260-рочнїци приселєня Руснацох до Бачки **Русини/Руснаци/Ruthenians (1745 – 2005)** (перши том – 2007; други том – 2009) у хторим значне место маю и роботи з русинського язика, як и його войводянскій варіанти. **(Продовжіня в далішм числі.)** ■

Др. Грігорій ЖАТКОВІЧ

Открытие – Exposé

Для цілей сего **открытия (експосе-а)** не єсть потребным ісчислити все, что сдѣлано было американськими Русинами подчас і по світової війні в інтересі освободження своїх братов бываюущих в бывшій Мадярії, і думаю, что дость будет сказа-ті, что **Американска Народна Рада Русінов, репрезентующе блізько 500.000 Русінов в Сосдиненных Штатах Америкі,** сойшлася в городі Гоместеад, Пеннсилванія, дня 23-го юлія

1918. **Слїдующа резолюція была прїята:**

1. Что Подкарпатскі Русіны мають достаті полную незавісі-мость. Еслі се было бы невозможным, тогда

2. Чтобы Подкарпатскі Русіны соединіліся с своїмі братьмі галіцкімі і буковінськими. Еслі се тоже было бы невозможным, тогда мают достаті

3. Аутономію.

(Протокол інкорпорован в Меморандумі лічно переданном пресіденту Воодров Вїлсону дня 21-го октобра 1918.)

На раду пресідента Вїлсона, что первы два желанія суть непрактичны і певно не стрітілося бы благосклонно со стороны союзных держав і дійствующе под інструкцією Американской Народной Рады Русінов, я яко іх уполномоченный репре-сентант, концентровал всі мої стремленія к достанію ауто-номії.

Русіны прїяты были дня 23-го октобра 1919 в членство Середно-Еуропейской Унії і тім узнаты были народно-стями, репрезентованными в сей Унії, іменно: Чехословаками, Поляками, Югославами, Українцями, Літвінами, Румунами, Невыкупленными Греками, Італіанськими Ірредентами, Армянами, Албанцями і Єрусалимськими Жїдами, як точно, розділена народ-ность, і яко така оправена под ізвїстным Вїлсоновым прїн-ціпом самоопредїлення свободно установіті для себе форму будущего своего правїтельства.

Вышешепомянута Унія дня 26-го октобра 1918, в Галлі Неза-вісімости в Пгіладелпгії, торжественно провозгласіла слїду-ющїі:

„Мы... в імені нашом і в імені наших братов дома тім-то торжественно ізъявляе, что помїщае, – всі нашї народы і істочнікі – в руки наших союзніков для упо-требленія протів наших обіщїх непрїятелей і про ту прїчину, чтобы весь мір знал, что мы носіме в смыслї ессентіальны доктрїны, которы воплотятся в консті-туціях потому прїятых народом наших относїтельных держав незавїсімых... прїялі і подпїсали на слїдующїі, яко на основу прїнціпов для всїх свободных народов:

1. Что всї правїтельства получают свою правдїву власть із согласія управляемых (народа).

2їгоу. Что не смїет быті тайна дїпломатїа...

Подпїсателї сей деклараціі і представітелї іных незавїсімых народов... тім обязуются в імені своїх относїтельных народов, что тут предзначенны прїн-ціпы інкорпорованы будут в органічний закон якого нїбудь правїтельства, основанного потому нашїмі относїтельными народами.

Подпїсано: Т. Г. Масарик, в. р.

(Для Чехословаков, также пресідент Унії).

Грігорій Ігнатїй Жатковїч, в. р. (Для Угро-Русінов).

Так само подпїсі десять прочїих репрезентантов.

Вышешепомянуты прїнціпы, вытїагї із так званной **„Дек-лараціі незавїсімости преслїдованных народов Серед-ной Еуропы“**, хотя провозголошены были дня 26-го, были уже вполне обсуждены і прїяты дня 25-го октобра 1918, которого дня в готелї Беллевуе-Стратфорд, в Пгіладелпгії, яко репре-сентант американскїх Русінов, і через нїх Русінов в Мадярїі (акція американскїх русінов была позднїше потверджена дня

8-го мая 1919 Центральною Народною Радою в Ужгороді), ведно і в прітомності пять урядників і членов Американской Народной Рады Русінов, конферовал я с Пресідентом Т. Г. Масариком о возможности федерации между Русинами і Чехословаками. В отвіт на вопрос, на что бы он (Пресідент Масарик), яко репрезентант Чехословаков, сходился в случай федерации Русінов с Чехословаками, он сказал: Ёсли Русіны ріешат приклучітіся к Чехословенской републиці, они составяті будут вполні аутономный штат і в отвіт на вопрос, что на які границы сгоділіся бы для Подкарпатской Руси (тогда Русінією званою) отвічал он:

„Границы так будут установлены, что Русіны задоволены будут.“

Сіи были основны крокі, сіи были основны порозуміння: вполні аутономний штат, в федерации с Чехословаками і между границами задоволительными Русінам.

С сімі обіцаннями пред собою, із которых всі широко публікованы были в американских русских газетах, Американска Народна Рада Русінов, в городі Скрантон, Пеннсилванія, дня 12. новембра 1918 одноголосно пріяла слідующую резолюцию:

„Чтобы Угро-Русіны с найшіршіми самостоятельными правами як штат, на федеративной основе, приклучіліся к Чехословенской демократической републиці, с тім условіем, что до нашей країны должны принадлежаті всі оригинально угро-русскі столиці: Спіш, Шаріш, Земплін, Абауй, Гемер, Боршод, Унг, Угоча, Берег і Марморос.“ (Вытяг із Протокола с дня 12-го новембра 1918).

Слідующего вечера, дня 13-го, я лічно предложіл одну рядно выставленну копію вышепомянутого протокола Пресіденту Масарику в чехословенском посольстві (леґації), в Вашингтоні, і он по перечітаніи высповіл мені свою велику радость над задоволительным і быстрым способом яким пропонуванна федерация ідет вперед. Он тоже предостерегал мене, что се есть лем рішеніе членов Народной Рады, которое може быти возражено на Мировой Конференції в Паріжі, і тогда обдумали мы приходящий плебісцит, который – я обезпечіл пресідента о сем – без сомнінія подтвердіт рішеніе і отпоручаніе Народной Рады.

Вышепомянутый протокол с дня 12-го новембра 1918, як я позднійше дознался, передан был Пресідентом Масариком нікому капітану Пісецкому, который 13-го фебруара 1919 проуказал то др. Сіемону Сабові, председателю Ужгородской Руской Рады, которая высповіла была свое желаніе мати аутономну Подкарпатску Рус (званну німі Рускою Країною) приклученну к Мадярії, і так само другим членам сей Рады, яко доказ желанія американских Русінов, яко знак того, же что бы Русіні досталі, кедь бы приклучіліся к Чехословенской републиці.

Плебісцит американских Русінов отбылся, результат которого был слідующий:

Для унії с Чехословенском	67%
Для унії с Україною	28%
Для унії с Россією меньше як	1%
Для унії с Мадярією меньше як	1%
Для унії с Галічіною меньше як	1%
Для полной независимости меньше як	2%

с огромно великім большинством подтверділ рішеніе і отпо-

ручанія Народной Рады. Результат плебісцита, ведно с протоколом собрания с дня 12-го новембра 1918 повірен был одной комиссії, состоящей із мене, яко председателю і Й. Г. Гардоша, яко секретаря-кассіра, раді предложенія Мировой Конференції в Паріжі. Результат плебісцита откабелован был комиссаром Перглером др. Бенешу до Паріжа.

Комиссія прібыла в Паріж дня 13-го фебруара 1919 і там стрітілася с др. Антоніем Бескідом, председателем і репрезентантом Пряшевской Русской Народной Рады, і сейчас устроіла общу комиссію репрезентующу всіх Русінов. Сія обща комиссія конферовала с чехословенскими репрезентантами на Мировой Конференції др. Карлом Крамаржом і др. Едуардом Бенешом, і предложіла ім, кромі вышепомянутого плебісцита і протокола с дня 12-го новембра 1913, слідуующі дальшы доказы желанія приклучітіся к Чехословенской републиці, іменно:

Копію протокола Пряшевской Руской Народной Рады с дня 7-го януара 1919.

Копію меморандума Свалявской Народной Рады с дня 16. декабря 1918.

Вышепомянуты документы пріложены были к „Memoire No. 6“, который Memoire послі предложенія русской комиссії для пересмотренія і ісправленія был нею апробован яко честно опісующій факта, на которых пропонуванна Чехословенска-Руска федерация желается. Сей „Memoire No. 6“ предложіл слідуующі взаімно соглашенны факта:

1. Что Подкарпатска Рус (в касательном Memoire No. 6 іменована Карпатска Россія) есть штат, цітуючі сторону 11: „Лем четири румунскі села были бы так найдены в Руском Штаті, они лішены суть Румунії яко компенсация за малый округ Акна-Слатіна, со своїми соляными банями, необходимыми для Чехословенского і Руского Штатов.“

2. Что границы Подкарпатской Руси суть дочасны і могут быті змінены і поліпшены специальным договором между: Чехословенским штатом і Карпатскою Россією. Чітаючи сторону 12, лінії 4 – 9: „Руско-Словенска граница установлена есть временно... сія граница (руско-словенска) может быті змінена і поліпшена, еслі так желается, специальным договором между Чехословенским штатом і Карпатскою Россією.“

3. Что дійстное чісло Русінов есть 567.867. Цітуючі сторону 2: „По чіслам всіх парафій в Мадярщині было в годі 1910. 537.867 Русінов, что зробіт 108.000 (25%) больше, як сколько указывает статістика ізданна Мадярским штатом. Но чісло по рускі говорящих в року 1910 было 567.867. Се есть дійстно правдіва сіла Русінов в Угорціні.“

4. Что Русіны жіют в компактных массах в столицах Шаріш, Спіш, Земплін, Ужгород і Берег. Столицы Мараморос, Угоча поселены суть в великой части Русінами. (Цітація со стороны 2.)

5. Что унія была возможно лем согласіем между двома штатами. Цітуючі стороны 9 – 10: „Но маєт быті добрі порозумлено, что унія сей терріторії с Чехословенскою републикою была бы возможно лем так, еслібы Русіны самі пріяли ілі желали то.“

Вышепомянутый Memoire, ведно з документами і прідатками, предложен был чехословенскими мировыми делеґатами Мировой Конференції. **(Продовжіня в далшім чіслі.) ■**

• 25. новембра 2010 одборный семінар Русиньске школство, култура і освіта на Словеньску в роках 1919 – 1950 і вызнам про сучасный розвой културы в СР приправило Русиньске културно-освітнє общество А. Духновіча в Пряшові на челї з неуванным ёго председом Мґр. Гавриілом Бескидом (в центрї при демонстрації), котрый, як при вшыткых своїх семінарях, зачав акцію выставков і выкладом ку ній.

• 2. децембра 2010 Інштїтут русиньского языка і културы ПУ на челї з директорков доц. ПґДр. Аннов Плішковов, ПґД. (перша справа) зорґанізовав інтересный научный семінар з мїджінароднов участєв Русиньскый списов-ный язык і сучасна русиньска література.

Фоткы: А. З.

• Почас теперішніх святочних днів русиньскы церкви ажыють векшов участв хрістіан, як по іншы дні. Так то буде і в інтер'єрі Деревяной церкви св. Николая-єпіскопа з 18. стороча у Руській Быстрій, котра мать прекрасный іконостас.

Фотка Душана Гузія